

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут

**Щорічна Всеукраїнська науково-
практична конференція
молодих вчених**

**«Вдосконалення правового
регулювання прав та
основних свобод людини і
громадянина»**

16 травня 2022 року

Івано-Франківськ, 2022

ББК 67.9(4УКР)

B25

Редакційна колегія:

Васильсва В.А. - директор навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор;

Микитин Ю.І. - заступник директора навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доцент кафедри політики в сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент;

Козич І.В. - доктор юридичних наук, завідувач кафедри політики в сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права, доцент;

Квасниця С.М. - завідувач інформаційно-видавничого відділу навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, .

B25 Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина [Текст] : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (16 травня 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. 108 с.

У збірник включені тези доповідей учасників щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, яка відбулася 16 травня 2022 року на базі навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Теоретичні положення і рекомендації учасників конференції щодо удосконалення законодавства України стануть ще одним кроком на шляху розвитку правової думки, формування молодих правників.

ББК 67.9(4УКР)

© Юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2022

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Бодак М.С.

*Дніпровський транспортно-економічний
фаховий коледж, юрисконсульт, викладач
правових дисциплін*

ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Президент своїм Указом від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» (далі – Указ) ввів воєнний стан строком на 30 діб, який було продовжено Указами Президента України № 133/2022 від 14.03.2022 та № 259/2022 від 18.04.2022.

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні у разі збройної агресії, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. [1, ст. 1]

Указом визначено, що на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 43 Конституції України, в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Крім цього, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон), який визначає особливості трудових відносини працівників у період дії воєнного стану.

Тому, на період дії правового режиму воєнного стану права працівників закладів освіти регулюються спеціальними нормативними актами з можливим їх обмеженням порівняно із загальними нормами законодавства.

З метою захисту прав учасників освітнього процесу керівникам закладів освіти було рекомендовано запровадити дистанційну форму роботи та навчання. За такого режиму роботи працівники закладів освіти мають право виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором в будь-якому місці за своїм вибором (в тому числі, за межами України) та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому, педагогічні працівники отримують заробітну із розрахунку заробітної плати, встановленої при тарифікації або за фактично виконаний ними обсяг навчального навантаження (для осіб, які працюють за сумісництвом).

Ця гарантія передбачена Галузевою Угодою між Міністерством освіти і науки України та ЦК Профспілки працівників освіти і науки України на 2021-2025 роки (далі – Галузева Угода) та Інструкцією про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти України від 15.04.1993 № 102 (zareestrovanoї в Міністерстві юстиції України 27.05.1993 р. за № 56).

Непедагогічні працівники закладів освіти при виконанні ними своїх трудових обов'язків у дистанційному режимі, отримують заробітну плату, визначену трудовим договором.

У свою чергу, у випадку абсолютної неможливості надання керівником та виконання працівником роботи, передбаченої трудовим договором, у зв'язку з військовою агресією проти України, можливе призупинення дії трудового договору, але лише на період дії воєнного стану. Під час такого призупинення заробітна плата працівникові не виплачується.

Статтею 12 Закону передбачено, що у період дії воєнного стану щорічна основна оплачувана відпустка надається працівникам тривалістю 24 календарні дні. Проте, згідно із нормами законодавства, педагогічні працівники мають право на щорічну основну відпустку тривалістю до 56 календарних днів [2, п. 2].

У випадку, якщо працівник має право на відпустку тривалістю більше 24 календарних днів, то під час дії правового режиму

воєнного стану керівник закладу освіти надає такому працівнику частину відпустки відповідно до норм Закону. Різниця днів відпустки не втрачається, а надається після закінчення дії воєнного стану.[3] Конкретний період надання невикористаної частини відпустки визначається між керівником та працівником виходячи із можливостей проведення освітнього процесу.

У свою чергу, протягом періоду дії воєнного стану роботодавець на прохання працівника може надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку.[1, ст.12] Проте, такі відпустки надаються виключно добровільно, за заявами працівників. Примушування до таких відпусток є недопустимим та заборонене Міністерством освіти і науки України як центральним органом виконавчої влади у сфері освіти.

Отже, під час дії правового режиму воєнного стану працівники у сфері освіти можуть зазнавати обмежень їх конституційних прав, наприклад, права на відпустку. В свою чергу, гарантії стосовно оплати праці, здійснення роботи у дистанційному режимі, примусового звільнення чи надання відпусток без збереження заробітної плати без згоди працівника забезпечують можливість виконання трудових обов'язків та запобігання порушень і зловживань вимогами законодавства зі сторони керівників закладів освіти.

1. *Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану* : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX.
2. *Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам* : постанова Кабінету Міністрів України 14.04.1997 № 346.
3. *Коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-ix «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ЕТАП ІНФОРМАТИЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

В епоху стрімкого науково-технічного прогресу розпочато процес інформації суспільних відносин. Зокрема, значна частина інформації на цей час має цифрове відображення та існує виключно в електронному вигляді. Враховуючи етап глобальної діджиталізації право, як основний регулятор суспільних відносин, не може залишатись осторонь цього процесу.

У зв'язку з цим 27 квітня 2021 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», який має на меті реалізувати ідею електронного судочинства, а також спростити комунікацію між учасниками судового процесу та судових органів [1]. 26 травня 2021 року відповідний Закон набрав чинність та отримав чималу кількість схвальних відгуків від користувачів [2, 3].

Зважаючи на специфіку кримінального провадження, особливої уваги потребує інформатизація етапу досудового розслідування, що забезпечить підвищення ефективності кримінального процесу, впорядкуванню процедур, прискорення та покращення взаємодії між прокурором, слідчим, дізнавачем та іншими учасниками кримінального провадження. Завдяки інноваційним технологіям забезпечується краща захищеність даних, знижується ризик втручання сторонніх осіб та можливого фальсифікування матеріалів досудового розслідування.

1 червня 2021 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» [4]. Закон було

введено в дію через 6 місяців з дня його опублікування з метою створення відповідного програмного забезпечення Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування та його компонентів, забезпечити його надійність та захист від несанкціонованого втручання, а також розробити та прийняти Положення, що визначає порядок функціонування системи.

15 грудня 2021 року Національним антикорупційним бюро України спільно з Офісом Генерального прокурора, Радою суддів України та Вищим антикорупційним судом було прийнято наказ №175/390/57/72 «Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс», що дало початок інформатизації кримінального провадження на етапі досудового розслідування корупційних правопорушень [5].

Згідно Положення інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування «іКейс» – це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні (п.3) [6]. Основною метою системи є автоматизація процесів досудового розслідування, включаючи створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні, а також процесів, які забезпечують організаційні, управлінські, аналітичні, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів системи (п.4) [6].

Держателем та технічним адміністратором системи є Національне антикорупційне бюро України. Цей орган здійснює організаційно-правове забезпечення функціонування системи, технічну підтримку та обслуговування системи, а також відповідає за захист системи від несанкціонованого втручання та витоку інформації (п.13, п.14) [6].

Органами, які використовують «іКейс», є Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура Офісу Генерального прокурора, Офіс Генерального прокурора та Вищий антикорупційний суд. Користувачами системи є уповноважені особи цих органів, а також учасники кримінального провадження, яким у встановленому порядку надано

доступ до інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування (п.15, п.16) [6].

Уповноважені особи зобов'язані вносити до системи інформацію (відомості) про кримінальне провадження (фабула, встановлені під час досудового розслідування факти, учасники кримінального провадження, представники, кваліфікація кримінального правопорушення тощо), а також іншу інформацію (відомості), що необхідні для автоматизації процесів досудового розслідування, зокрема інформацію про речові докази, підготовку до слідчих (розшукових) дій тощо (п.31) [6].

Ще одною характерною рисою Положення є обов'язок уповноважених осіб завантажити матеріали кримінального провадження, які створені поза межами системи, до надання доступу до матеріалів досудового розслідування (п.33) [6]. Крім того, усі матеріали, що подаються для розгляду слідчому судді Вищого антикорупційного суду через систему «іКейс», повинні бути завантажені до системи в обов'язковому порядку (п.33) [6]. Також передбачено, що матеріали кримінального провадження, які створені у системі слідчим, дізнавачем, прокурором, керівниками органів досудового розслідування, дізнання, прокуратури, не можуть бути видалені із системи чи змінені після їх підписання з використанням кваліфікованого електронного підпису (п.37) [6].

Таким чином, за допомогою інформатизації кримінального провадження шляхом запровадження та використання інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування «іКейс» значно спрощується взаємодія між собою сторін кримінального провадження, зокрема органів, що здійснюють досудове розслідування корупційних правопорушень. Забезпечення гарантії реалізації принципу змагальності та принципу забезпечення права на захист шляхом ознайомлення з матеріалами справи дозволяє стороні захисту отримати впевненість щодо надання їй повного переліку матеріалів та гарантує відсутність зловживання службовим становищем посадових осіб шляхом приховування чи ненадання відомостей. Крім того, зникає загроза втрати чи знищення матеріалів кримінального провадження, що однозначно впливає на ефективність розслідування та здійснення судочинства.

Використання інформаційних технологій має позитивний вплив на кримінальне провадження та допоможе збільшити довіру суспільства до правоохоронних та судових органів. Однак, на даний момент використання інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування передбачено лише в рамках проваджень щодо корупційних і пов'язаних із корупцією злочинів.

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» від 27.04.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20#Text> (дата звернення 15.05.2022).
2. «Електронний суд»: що це таке? Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/?news=elektronnyj-sud-scho-tse-take> (дата звернення 15.05.2022).
3. Адвокати отримали нові можливості в Електронному суді. Юрліга. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/202640_advokati-otrimali-nov-mozhlyvist-v-elektronnomu-sud (дата звернення 15.05.2022).
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування: Закон України від 01.06.2021 року. URL: <http://www.golos.com.ua/article/347325> (дата звернення 15.05.2022).
5. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»: Наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради судів України, Вищого антикорупційного суду від 15.12.2021 р. №175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text> (дата звернення 15.05.2022).
6. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»: Положення, затверджене Наказом Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради судів України, Вищого антикорупційного суду від 15.12.2021 р. №175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text> (дата звернення 15.05.2022).

*Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника, аспірантка*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ ЯК ЗЛОЧИНУ, ЩО ПОВ'ЯЗАНИЙ З ВЧИНЕННЯМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Злочинність «домашнього походження» характеризується високим рівнем латентності, незалежно від тяжкості спричинених протиправними діями наслідків. Це викликано замкнутістю родинного середовища та приватністю відповідних суспільних відносин, що в окремих випадках створює сприятливі умови для розвитку криміногенної ситуації у сім'ї.

Відповідно до ст. 126-1 Кримінального кодексу України, домашнє насильство передбачає умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства [1]. У визначенні, наданому законодавцем у п. 3 ч.1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2], до переліку видів домашнього насильства включено також сексуальне насильство.

Визначення «торгівлі людьми» у Кримінальному кодексі України базується на дефініції, наведеній у Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 149 КК України, торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію [1]. Примітним також є те, що відповідальність за дане діяння, якщо воно спрямоване на малолітнього чи неповнолітнього настає незалежно від того, чи вчи-

нені такі дії з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання її згоди на експлуатацію людини [1].

Окремої уваги заслуговує ч. 3 ст. 149 КК України, у якій серед переліку особливо кваліфікованих складів злочину є вищезгадане діяння, вчинене щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами, піклувальниками, або щодо малолітнього. Таким чином, за ознакою наявності родинно-сімейних зв'язків, законодавцем перебачено спеціального суб'єкта вчинення торгівлі дітьми, що частково співпадає з суб'єктом вчинення домашнього насильства.

Відповідно до науково-практичного коментаря О.О.Дудорова та М.І. Хавронюка, діти обох статей також можуть бути потерпілими від домашнього насильства, у тому числі і як свідки насильства в лоні сім'ї, що стосовно них є різновидом психологічного насильства [4, с. 69].

У Пояснювальній доповіді до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, за особою потерпілого домашнє насильство поділено на вчинене з боку інтимних партнерів та на домашнє насильство між поколіннями. Останнє охоплює фізичне, сексуальне, психологічне й економічне насильство з боку особи до своєї дитини, батька чи матері (жорстоке поводження з особами похилого віку) або насильство в стосунках між будь-якими іншими двома чи декількома членами сім'ї різних поколінь [5].

Розуміння суміжності злочинів, передбачених ст.126-1 та ч.3 ст.149 КК України, надає змогу порівняти механізми кримінально-правової охорони відносин, на які зазіхає вчинення зазначених діянь, а також окреслити спільні кримінологічні характеристики осіб та середовища, що стимулюють виникнення небезпечних випадків.

Ґрунтовне дослідження було проведено Фаримою М. М. У дисертації «Розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини» автором наведено класифікацію потерпілих

дітей. Залежно від правового статусу, жертв-дітей можна розділити умовно на такі групи: 1) діти, факт народження яких не був зареєстрований батьками в органах державної влади, і при цьому вони перебували на утриманні батьків (діти осіб без визначеного місця проживання, циган тощо); 2) діти, що були залишені батьками, або батьки яких були позбавлені батьківських прав, і які перебували на утриманні дитячих будинків або інтернатів; 3) діти, факт народження яких був зареєстрований і які виховувались в малозабезпечених (часто багатодітних) сім'ях, де батьки зловживали алкоголем або вживали наркотичні засоби; 4) діти, батьки яких були введені в оману (як правило, медичним персоналом пологового будинку), шляхом повідомлення про смерть при народженні або про народження мертвого немовляти [6, с. 81].

З огляду на такий поділ, торгівля дітьми, що відносяться до двох з перелічених категорій жертв, а саме до першої і до третьої, вірогідно супроводжується домашнім насильством. Прояви трудової та сексуальної експлуатації дітей, віднесених до цих категорій, здійснюється з використанням відносин батьківства, за наявності прямого умислу та корисливого мотиву. Реалізацію об'єктивної сторони даного злочину важко уявити без вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства над потерпілим саме батьками чи іншими членами родини.

Також варто звернути увагу на другу категорію жертв. Потенційно такі діти теж можуть опинитися в обстановці домашнього насильства через механізм усиновлення. Торгівля такими дітьми забезпечується недобросовісною діяльністю окремих посадових осіб органів опіки та піклування, які часто сприяють передачі дітей, позбавлених батьківського піклування, іноземним громадянам, усвідомлюючи складність забезпечення контролю за подальшою долею таких дітей з боку вищестоящих органів.

Тож проводячи порівняльний аналіз ст. 126-1 КК України та ч. 3 ст.149, не можна не помітити спільність елементів складу злочину. Зокрема об'єктом злочину, передбаченого ст.126-1 КК України є здоров'я і нормальний психологічний стан особи. Додатковим факультативним його об'єктом можуть виступати воля, честь і гідність особи, її психічна недоторканність [4]. Що стосується ст. 149 КК України, об'єкт злочину не ідентичний до

домашнього насильства, але безумовно подібний. Воля, честь і гідність особи виступатимуть радше основним об'єктом, а здоров'я і психологічний стан будуть віднесені до числа додаткових об'єктів. Суб'єктами обох вищеназваних злочинів можуть бути батьки, усиновителі, опікуни чи піклувальники, що вказує на дотичність даних складів злочину. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч.3 ст. 149 виражається у формі активних дій з вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання малолітнього чи неповнолітнього, що можуть вчинятись із застосуванням насильства, яке може формувати собою об'єктивну сторону домашнього насильства.

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3426>
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
3. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року [Електронний ресурс]. – 2000. – Режим доступу до ресурсу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text
4. Дудоров О. О. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк. – К.: Ваіте, 2019. – 288 с.
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. та пояснювальна доповідь [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу <https://rm.coe.int/1680093d9e>
6. Фарима М. М. Розслідування торгівлі дітьми або іншої незаконної угоди щодо дитини : дис. канд. юр. наук : 12.00.09 / Фарима М. М. – Київ, 2021. 268 с.

Голубош В.В.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінального права, процесу
і криміналістики Київського інституту
інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична
академія», начальник Департаменту головної
інспекції Національної поліції України, генерал
поліції третього рангу*

КРИМІНОТЕОЛОГІЯ: НОВІТНІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У КРИМІНОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

В Україні як на теоретичному, так і практичному рівні повинна приділятися належна увага вивченню та прогнозуванню окремих видів злочинності, з метою недопущення скоєння конкретних злочинів у майбутньому. Не можна недооцінювати міждисциплінарний підхід у кримінології. Все у цьому світі гармонійно взаємопов'язане. Якщо духовно-культурні цінності в сучасному суспільстві відіграють вирішальну роль у формуванні загальної правової свідомості громадян, то на перше місце повинна виходити їхня популяризація, усіляка пропаганда і розповсюдження мирним шляхом, за умови дотримання свободи совісті та переконань інших громадян. Подібна діяльність щодо культивування вказаних цінностей має неабияке значення у попередженні правопорушень та злочинів. З огляду на велику кількість наукових досліджень, урахувавши результати та здобутки вже проведених досліджень в Україні та світі, доречно говорити про духовну, релігійну кримінологію або кримінотеологію, яка поступово узагальнюватиме у цьому напрямку знання, накопичені людством впродовж 7530-літнього існування Світу. Справді, виникає необхідність у розробленні кримінотеології в умовах буремного швидкозмінного світу, глобалізаційних процесів. У даній царині слід зосередити свою увагу на різноманітних сферах знань: філософії, соціології, політології, економіці, не кажучи вже про досягнення юридичних наук, зокрема кримінально-правового блоку (кримінального права та процесу, криміналістики, юридичної психоло-

гії, оперативно-розшукової діяльності). Обґрунтовуючи у цьому напрямку авторську позицію, варто виробити конкретні заходи державно-правового характеру, спрямовані на стабілізацію формування правових норм у релігійному дусі, що загалом сприятиме загальносуспільній профілактиці. Розглядаючи злочинність як властивість окремої людини, соціального інституту чи суспільства можна дійти висновку про необхідність її більш глибокого і детального вивчення в рамках кримінології, з урахуванням вже вироблених знань багатьох популярних напрямів кримінології.

Слід також враховувати, що до об'єктів національної безпеки України, захищеність яких має забезпечуватись як органами державної влади, так і органами місцевого самоврядування, належать: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. Водночас протистояння злочинній діяльності з боку держави та суспільства потребує насамперед змін в умах людства.

Злочинний світ існує з найдавніших часів, фактично із самих початків створення Всесвіту. Він найбільш яскраво відображений у Біблії. Змови та заколоти, різного роду перипетії супроводжували людство упродовж усієї історії його існування, посягали на чинний суспільний устрій, спрямовувались проти окремих особистостей. Уся ця діяльність ставила перед собою певні цілі, формувала своєрідні типи злочинних угруповань, поширювалась на окремих особистостей, класи, нації та народності, була чинником бунтівної природи людини, відображала невдоволеність більшості існуючою дійсністю. Непоодинокими були й випадки стихійних повстань проти сваволі, насильства, несправедливості, чи, навпаки, панувало бажання самоствердження, захоплення нових територій.

В основі усіх цих процесів, з одного боку, закладені глибинні внутрішньо-духовні чинники надмірної зухвалості та бажання підкорити усе своїй владі, як уже було сказано, а з іншого – існуючий гніт у масах зважає про помилування, направлений чи то на

покаяння (подібно безневинно пролитій крові Авеля) чи здатний спровокувати найжорстокіші дії, які лише може вчинити людина. І тут напрошується головне питання людства: чому Каїн вбив Авеля? Загалом древня цивілізація ділилась на дві великі кластери: каїніти і сіфіти (так, після того, як Бог прокляв Каїна (Бут. 4:12) в Адама і Єви народився третій син Сіф (Бут. 4:25). Таким чином Господь відновив праведну гілку Авеля. Потомки Сіфа та його сина Еноса звалися Сини Божі. І ось коли вони почали брати собі в жони дочок людських (каїніток), то від цих зв'язків народжувались ісполіни (Бут. 6:4). Ще їх називають «ісполіни гріха». За розпусту, яка розповсюдилась на Землі, Бог вирішив винищити населення Землі (Бут. 6:7). Врятуватись від Всесвітнього потопу вдалось лише Ною з його потомством (Бут. 6:18). Отож, як бачимо, у загальносвітовому масштабі існує два народи, два шляхи. Один з них праведний – «Сини Божі», а другий грішний – «Сини людські». Потомки Сіфа спочатку були добродесними, а згодом впали у страшні «блудодіяння». Вони – прихильники у відстоюванні справедливості, правди Божої, а каїніти – це ті, хто в результаті гріховного братовбивчого начала, закам'янілості серця здатні до подальшого беззаконня. І яке ж значення сьогодні має історія про насліддя благочестивих сіфів та їхнє переродження, коли вони стали одружуватися з жінками-блудницями – каїнітками? Що це за «ісполіни гріха», довжина тіла яких, за теорією та документальним підтвердженням німецького вченого Вайденрейха, становить 9 метрів? Проте ці факти чомусь замовчуються і не відомі широкому загалу. Все стає зрозумілим, коли мимоволі заглиблюєшся у древньохристиянську цивілізацію.

Як на внутрішньо-духовному, так і на зовнішньо-видимому рівні Світ умовно ділиться на добре і зле начало. Так, якщо основним принципом старозавітного суспільства було твердження «зуб за зуб, око за око», то нині, згідно з християнськими істинами, основним є робити добро навіть тим, хто чинить тобі зло («Хто вдарить тебе у праву щоку, то підстав йому ліву») (Матф. 5:39)). Водночас апостол Павло пише, що наша брань не проти крові і плоті, а проти світоправителів тьми віка цього, проти духів злоби піднебесної (Єфес. 6:12). Але ж мовчати на гріх – це також

гріх. Де тут межа права на повстання проти особистості чи народу у разі гріховного, злого начала?

Насправді ж в умовах демократичності соціуму не гуманно ділити людей на добрих і поганих. Відповідно до сучасних концепцій та міжнародних документів усі люди вільні і рівні у своїх правах. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками. Однак це найбільш загальний поділ у суспільній свідомості. В основу ж сучасної концепції прав людини доречно закласти формулу божественних істин – про те, що кожна людина створена за образом і подобою Божою, значить, вона має утримуватись від вчинення зла. Духовно-культурні цінності тут є визначальними. Отож на початках Вседержитель створив та заклав у людину добре начало. І ось тут виникає запитання: чому за тих чи інших обставин вона вчиняє протиправно, що лежить в основі таких помислів, а в майбутньому поведінки людини? Генний комплекс чи індивідуальна та суспільна свідомість, її характер, кліматичні умови чи інші чинники? Чи можливо вплинути на людську свідомість, яким чином, за допомогою якого інструментарію, щоб поступово перемінити її природу і злу натуру, особливо коли йдеться про найбільш бунтівні народності, їхній норовливий характер, поведінку? Як же спрямувати у благочестиве русло їхні настрої? За яких умов, чинників та процесів людина поступає неправомірно, чи має значення середовище, в якому вона проживає? Ось на подібні питання і повинна дати відповідь кримінологічна наука.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КОНФЛІКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В КІБЕРПРОСТОРИ

Сучасний світовий порядок перебуває в процесі глобального переформатування, що створює уявлення модернізованого сприйняття прав людини та громадянина. Світова спільнота підтверджує цінності прав людини, її можливості для життя, розвитку та самоідентифікації. Однак, в умовах цифровізації людства, умови спілкування переформатовуються в кіберплощину, яка перебуває в процесі стрімкого розвитку та формування. А тому, виникає необхідність у формуванні сучасних принципів щодо взаємодії під час політичних конфліктів у кіберпросторі з метою попередження та унеможливлення процесів порушення прав людини і громадянина.

Основною проблемою щодо кіберконфліктів є використання та оприлюднення персональних даних політика, членів його сім'ї, родичів тощо. Оскільки інформація щодо будь-якої людини, а тим більше осіб, які мають відношення до людини, яка є учасником конфлікту, конфіденційна, адже стосується її приватного життя, сімейного стану та інше. Тому виникає потреба у вдосконаленні кіберпротирства, встановлення загальносвітових принципів поведінки суб'єктів протиборства у кіберпросторі.

Звичайно, для політичної системи України, також формуються виклики нової площини, бо політична боротьба переформатується, а методи впливу залишаються незмінними, що віддаліє державу від демократичного, гуманного та зрілого владного спілкування. Так, на думку А. Пальонко «Україні необхідно враховувати досвід іноземних держав, а саме Європейського Союзу, де вже давно розробляються принципи, кодекси й декларації з метою встановлення нормативної бази та спеціальних правил і кодексів поведінки для врегулювання всіх аспектів, пов'язаних з

розвитком та глобалізацією інформаційного суспільства. Сучасне право ЄС містить декілька нормативно-правових актів, призначенням яких є забезпечення належного рівня захисту персональних даних осіб у всіх країнах ЄС. Одним з основних аспектів, врегульованих у законодавстві ЄС, є «право бути забутим». Це означає, що кожна особа у будь-який момент має право вимагати видалення її персональних даних з мережі»[1].

До прикладу в Естонії існують досконалі способи захисту персональних даних, так «кожен громадянин цієї країни має спеціальні ідентифікаційні картки, які містять багато важливої інформації про її власника. Ці картки використовуються не лише для ідентифікації особи, а ще й для здійснення різних фінансових операцій, включаючи проїзд у транспорті»[1]. Окрім цього, люди мають можливість спостерігати хто цікавився інформацією про них та вимагати ґрунтовних відповідей щодо конкретних підстав.

В такому випадку спостерігаємо взаємну відповідальність від усіх учасників взаємодії, що допомагає створити межі допустимих дій у поведінці, як суб'єктів політики так, і громадянського суспільства. Сьогодні, ключовими принципами публічності в інформаційному просторі є взаємна відповідальність учасників конфліктної активності та толерантність у взаємних висловлюваннях.

Для політичних суб'єктів важливим завданням є вміння формувати свою систему протидії в межах принципів політико-правової взаємодії, а саме: принципів людяності, моралі та об'єктивності. Досягти такої системи складно, бо суспільства дуже різні по економічному та культурному розвитку, а тому «прірва» суспільно-політичної взаємодії, свідомості та освіченості досить відчутна.

Тому, проблема формування та оприлюднення інформації спірного та не підтвердженого характеру буде постійно з'являтися в обговоренні та потребу вплинути на глобальному рівні. Для політичної взаємодії в правових рамках та загальнолюдських правил співіснування заважають фейки, які дискредитують окремих суб'єктів політики. Так, «фейк у політичних процесах – це такий тип політичної інформації, який метою свого розповсюдження має вплив на психо-емоційний стан людей та формуван-

ня викривленого уявлення про політичні процеси, рішення, висловлювання офіційних політиків, для політичної дестабілізації в окремому регіоні, державі чи навіть світі»[2].

Конфліктна взаємодія в кіберпросторі є частиною політичного протиборства в інформаційному середовищі з метою досягнення бажаного результату. В даному випадку акцент робиться на досягненні мети, а допустимість методів не має чітких допустимих меж, що потребує збільшення уваги світової спільноти.

Політичною складовою встановлення меж допустимої взаємодії є консолідація зусиль глобальних суб'єктів, для модернізації інформаційного середовища. Правовою складовою є створення спільного міжнародного координаційного документу, який сформує чіткі орієнтації для дипломатичного процесу врегулювання спірних позицій в політичній площині.

Бо усі процеси, які шкодять суспільству повинні мати координаційну карту для дій сторін протидії. Сучасна світова спільнота, яка сформувала базові цінності для існування потребує координації для врегулювання конфліктів, які виходять за кордони держав та континентів.

1. Пальонко А. Проблеми захисту прав людини в інформсуспільстві. *Юридична Газета*. № 49. 2017. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshet-problemi-zahistu-prav-lyudini-v-informsuspilstvi.html>
2. Завгородня Ю.В. Фейки як сучасна форма політичного протиборства у кіберпросторі. *Регіональні студії*. № 28. 2022. Видавничий дім «Гельветика» URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/12.pdf>

Карабін Є.М.

*Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника, аспірант*

ОРГАНИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПЛОЩИНІ

Як зазначається в ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», до правоохоронних органів належать органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки

України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [1].

В той же час, зокрема, у Концепції реформування кримінальної юстиції України вказано, що до системи кримінальної юстиції, окрім кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, відносяться також органи та установи кримінальної юстиції, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань, адвокатура [2].

Зрозуміло, що така різноманітність термінології вимагає окремого дослідження з метою встановлення співвідношення таких понять. В літературі існує ряд позицій з цього приводу.

Так, Н.В.Топчий вважає, що у вузькому змісті до правоохоронних органів відносять органи внутрішніх справ, служби безпеки, прокуратури, доходів і зборів, виконання покарань, поєднуючи їх в одну групу – органи кримінальної юстиції. Дані органи виконують особливу роль серед спеціальних суб'єктів правоохоронної діяльності. Виділення даних органів в окрему групу обумовлено наявністю в них однієї загальної першочергової функції – запобігання кримінальним правопорушенням (в іншій редакції – боротьби зі злочинністю) [3, с.152]. О. Кальман відмічає, що кримінальна юстиція включає в себе діяльність тих органів, що безпосередньо здійснюють (ведуть) кримінальний процес [4, с. 33]. С. Ківалов стверджує, що до кримінальної юстиції належать ті органи, які діють у сфері кримінального судочинства. І.В.Однолько схиляється до позиції, що до органів кримінальної юстиції належать усі державні органи, які забезпечують законність та правопорядок на теренах нашої держави [6, с. 264]. М.О.Черкасов визначальним для виділення органів кримінальної юстиції зазначає їх мету: «вплив на злочинність таким чином, щоб максимально нейтралізувати її негативний вплив на існування і розвиток суспільства. Реалізується ця мета сукупністю різних соціальних

інститутів, де центральне місце посідає система органів кримінальної юстиції» [7, с. 43].

Отож, цілком очевидним є той факт, що як у літературі, так і в законодавстві, паралельно вживаються терміни «правоохоронні органи», «правозахисні органи», «органи кримінальної юстиції» і т.п. Причому найбільш поширеною є позиція, що органи кримінальної юстиції входять до правоохоронних органів, а виділяти їх можна на основі наявності в них спеціальної мети.

1. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». *Голос України* від 02.03.1994
2. Концепція реформування кримінальної юстиції України. Затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року N 311/2008. *Урядовий кур'єр* від 17.04.2008, № 72
3. Топчий Н.В. Стан правового регулювання діяльності органів кримінальної юстиції. *Європейські перспективи* № 4, 2014. С.151-156.
4. Кальман О., Чікін О. Кримінологічні проблеми реформування органів кримінальної юстиції України. *Право України*. 2010. № 11. С. 33-38.
5. Ківалов С. Українська юстиція на шляху до Європейських стандартів. *Голос України*. 2006. № 86 (3836). С. 7.
6. Однотько І.В. Концепція реформування органів кримінальної юстиції в контексті протидії корупції. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 65. С.262-270.
7. Черкасов М. О. Системно-структурний аналіз органів кримінальної юстиції. *Право і Безпека*. 2009. № 3. С. 42-45.

Knysh V.V.

*Vasyl Stefanyk Precarpathian national university,
doctor of law, professor of the department of
constitutional, international and administrative law of
the educational and scientific law institute*

FEATURES OF THE LEGAL CONSOLIDATION OF CONSTITUTIONAL RESPONSIBILITY IN ITALY

Constitutional and legal responsibility was also enshrined in the Italian Constitution of 1947. The principle of separation of powers is also the basis for establishing a positive constitutional and legal responsibility of the subjects of state power relations. Therefore, based on the above, we should start with the positive responsibility of the bicameral Italian Parliament, which includes the Chamber of

Deputies and the Senate. Parliament is responsible for carrying out its functions in the following areas:

1) the main positive responsibility for legislative activity based on Art. 70 of the Constitution of Italy. At the same time, subsidiary (additional) positive responsibility in this area may be assigned to the Government of the Republic (Council of Ministers). This is due to the fact that the implementation of the legislative function can be delegated to the Government, provided that the principles and guidelines for such delegation are determined and it is provided only for a limited time and on a number of issues. However, according to Art. 77 of the Italian Constitution, the government can not without a clear power of the chambers to issue decrees that would have the force of a simple law [1; 2];

2) responsibility for proper parliamentary control over the government and executive bodies;

3) positive responsibility in the financial sphere, which is reduced to the development and adoption of the state budget, identifying ways of socio-economic development. For Art. 81 of the Italian Constitution, the chambers annually approve the budget and the law on budget implementation submitted by the Government;

4) positive responsibility in the field of international, foreign and defence policy of the state. According to Art. 80 of the mentioned Constitution, by issuing laws of the Chamber allow ratification of international treaties of a political nature [3];

5) positive responsibility in the field of organization of law enforcement activities at the highest state level. According to Art. 82 of the Italian Constitution, each chamber may conduct inquiries into matters of public interest. To this end, it appoints a commission from among its members in a proportion that reflects the ratio of the various factions. The Commission of Inquiry conducts investigations and inspections with the same powers and restrictions as the judiciary [4].

Positive constitutional and legal responsibility of the President of Italy is regulated in the following areas:

1) positive responsibility in the field of interaction with the parliament. This means that under Art. 87 of the Italian Constitution, he may send messages to the chambers; appoints elections of new chambers and determines the day of the first meeting; authorizes the

adoption by the chambers of government bills; promulgates laws, issues decrees that have the force of law, and resolutions;

2) positive responsibility in the field of democracy. It is manifested in the fact that he calls a referendum in the cases specified by the Constitution;

3) positive responsibility in the power-personnel policy, in particular, appoints in the cases specified by the law, officials of the state;

4) positive responsibility in the field of international relations. It accredits and receives diplomatic representatives, ratifies international treaties and, where appropriate, with the prior permission of the chambers;

5) positive responsibility in the field of defence. The President of Italy is the commander of the armed forces, presides over the Supreme Council established by law, declares, by decision of the chambers, the state of war;

6) positive responsibility in the penitentiary sphere is manifested in the fact that the President of Italy can grant pardons and mitigate punishment [1; 5].

The Italian Constitution also defines the areas and directions of positive constitutional and legal responsibility of local authorities, distinguishing the areas of their responsibility with the responsibility of central government. In particular, Art. 117 of the Italian Constitution stipulates that the region is responsible for the following areas: the organization of departments and administrative agencies subordinate to the region; territory of communes; local city and village police; fairs and markets; charitable institutions, sanitary and hospital services; craft and vocational training and school assistance; museums and libraries of local significance; urbanism; tourism and hotel business; trams and automobile lines of regional significance; road, water and public works of regional significance; lake shipping and piers; mineral and healing waters; quarries and peat development; hunting; fishing in inland waters; agriculture and forests; crafts; other issues specified by constitutional laws [6].

The Constitution of Italy also structures the negative constitutional and legal responsibility of the subjects of state-power relations as follows:

1) negative responsibility of the parliament to the President of Italy. According to Art. 88, the President of the Republic may, after hearing the chairmen of the chambers, dissolve both chambers or one of them;

2) the negative responsibility of the President of Italy to parliament and society. For Art. 90 of the Constitution of Italy, the President of the Republic is responsible for actions taken in the performance of his duties, excluding treason or encroachment on the Constitution. In such cases, it is submitted to the court by the Parliament at a joint sitting of the chambers by an absolute majority of its members [1; 7];

3) negative responsibility of the government to the parliament and society. St. 94 of the said Constitution stipulates that the Government must gain the confidence of both chambers. Each chamber confers or denies confidence by means of a reasoned resolution adopted by roll-call vote. No later than ten days after the formation of the Government shall be submitted to the Chambers for confidence. The vote of one or both chambers against any proposal of the Government does not necessarily entail his resignation. A motion of censure must be signed by at least one tenth of the members of the House and may not be put to the debate earlier than three days after its submission. According to Art. 95 of the Italian Constitution, the Prime Minister directs the general policy of the Government and is responsible for it. Ministers are collectively responsible for the actions of the Council of Ministers and individually for the actions of their departments. For Art. 96 of the Italian Constitution, crimes committed in the performance of their duties by the Prime Minister and Ministers are considered even after their termination in the ordinary course of proceedings with the permission of the Senate or the Chamber of Deputies in accordance with constitutional law [8];

4) negative responsibility of local authorities. According to Art. 126 of the Constitution of Italy, the regional council may be dissolved if: a) she commits acts contrary to the Constitution or serious violations of the law; b) does not comply with the Government's proposal to remove the junta or its head who have committed similar acts or violations; c) by dissolution for reasons of national security.

Dissolution is ordered by a motivated decree of the President of the Republic after hearing a commission of deputies and senators on regional issues [1; 9].

Thus, the Italian Constitution has formed an appropriate system of positive and negative constitutional and legal responsibility of state structures at both the national and local levels. In fact, the basis of such an organization of constitutional and legal responsibility and mutual responsibility of the authorities is the principle of combining centralization and decentralization.

1. Конституція Італії 1947 года. URL: <http://ibib.ltd.ua/otdel-sostavlenie-zakonov-27014.html/>
2. Кирпичов О. А., Соловійова В. В. Конституційне право зарубіжних країн: Навчальний посібник. Донецьк: Юго-Восток, 2006. 371 с.
3. Шаповал В. М. Державне право зарубіжних країн: Підручник. К.: Арттек, Вища шк., 1997. 264 с.
4. Алебастрова І. А. Конституционное право зарубежных стран: Краткий курс лекций. М.: Юрайт, 2004. 264 с.
5. Алебастрова І. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: В 4 т.: Учебник для студ. юрид. вузов и фак. М.: БЕК, 1993. Т. 3. Особенная часть: Страны Европы. М.: БЕК, 1997. 764 с.
6. Калиновський В. С. Історія держави та права зарубіжних країн: Конспект лекцій. К.: МНТУ, 1995. 200 с.
7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: Навч.-метод. посіб. / Чернівецький національний ун-т ім. Ю. Федьковича / А. З. Георгіца (уклад.). Чернівці: Рута, 2008. 128 с.
8. Бостан С. К., Сажнев І. В. Державне право зарубіжних країн: Навч.-метод. посібник для курсантів, студентів, слухачів. Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2001. 254 с.
9. Григонис Э. П. Конституционное право зарубежных стран: Курс лекций. СПб.: Питер, 2002. 414 с.

Крістева Е. А.

*Одеський національний університет імені І. І.
Мечникова, Провідний консультант в Одеській
обласній державній адміністрації*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОТРИМАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО МІСТИТЬ НОТАРІАЛЬНУ ТАЄМНИЦЮ

Зазначена в статті 68 Конституції України необхідність додержання законів України, непосягання на права і свободи, честь і гідність інших людей потребує державного реагування за його невиконання. Зокрема і засобами кримінально-правового впливу. Вчинення кримінальних правопорушень особами, що складають присягу, як офіційне зобов'язання щодо дотримання правових, моральних норм у своїй професійній діяльності - становить підвищену суспільну небезпеку. Тому мають місце кримінальні правовідносини у нотаріальній сфері, зокрема пов'язані зі збереженням нотаріальної таємниці.

Аналіз чинного кримінального та іншого законодавства України дає підстави виділяти такі види професійних таємниць особистого життя: адвокатську, судового захисту й представництва, сповіді, діяльності психолога, нотаріальну, медичну, банківську, страхування, кореспонденції, усиновлення, голосування, службу та податкову.

Н. І. Пінчук в своєму дисертаційному дослідженні дійшла висновку, що діяльність держави із забезпечення прав та свобод громадян здійснюється системою створених нею органів, служб, підрозділів та посадових осіб. До таких зазвичай відносять суд, прокуратуру, органи внутрішніх справ, підрозділи служби безпеки, адвокатуру, до яких частіше за все громадяни звертаються за захистом в разі порушення їхніх прав. Проте обов'язок держави стосовно захисту прав громадян не можна зводити лише до припинення порушень, відновлення або визнання порушеними прав людини чи юридичної особи. Обов'язком держави є й недопущення правопорушень. [1, с. 18].

Підтверджуючи законність і достовірність нотаріальної дії, нотаріус виконує третє завдання — запобігає можливим правопорушенням. Так, якщо нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася заінтересована особа, не відповідає законодавству України, нотаріус відмовляє у її вчиненні, запобігаючи можливим негативним наслідкам.

Розкриття нотаріальної таємниці у правовій державі неприпустимо. Але і тут є винятки, щодо забезпечення законного і ефективного судочинства. На жаль, у слідчій і судовій практиці мають місце факти порушення законодавства при проведенні обшуку приміщення нотаріальної контори або робочого місця приватного нотаріуса, допиту нотаріусів, при тимчасовому доступі до нотаріальних документів.

Розкриття та розслідування злочинів передбачає отримання інформації різними способами (процесуальним і не процесуальним шляхом). У кримінально-процесуальній діяльності відомості можуть бути отримані за допомогою проведення, як вербальних (допит, очна ставка та ін.), так і невербальних слідчих дій (слідчий огляд, виїмка і т. д.). Отримання відомостей від нотаріуса відрізняються специфікою.

Порядок проведення тимчасового доступу до нотаріальних документів врегульований зокрема Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про нотаріат», а також Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 19.03.2022 року і Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України 25.12.2021 року.

Згідно з п. 5 ч. 2 ст. 131 Кримінального процесуального кодексу України одним із заходів забезпечення кримінального провадження є тимчасовий доступ до речей і документів [2].

Відповідно до ч. 3 ст. 8-1 Закону України «Про нотаріат» обшук, виїмка, огляд робочого місця (контори) провадяться на підставі та в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України. При цьому, згідно з ч. 4 ст. 8-1 вказаного закону вилучення (виїмка) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому вказаним законом, а також печатки нотаріуса не допускається.

Зазначені реєстри нотаріальних дій, нотаріальні документи чи печатка нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою постановою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду [3].

Виходячи з цього, законодавство містить заборону вилучати (проводити виїмку): реєстрів нотаріальних дій; документів, що передані нотаріусу на зберігання; печатки нотаріуса.

Вказані документи і печатка можуть бути надані суду лише для огляду. При цьому, як свідчить судова практика, фактично відповідні документи надаються для огляду не суду, а посадовим особам, що провадять досудове розслідування (слідчим, прокурорам) на підставі ухвали слідчого судді, суду.

З цього приводу, слід зазначити, що ключовим питанням є саме заборона вилучати у нотаріуса відповідні документи і печатку, тому вважаємо, що нотаріус може надати доступ до зазначених документів за умови закріплення відповідного повноваження у особи (слідчого, прокурора) в ухвалі слідчого судді, суду.

На підставі викладеного можна виділити дві групи документів, до яких в порядку здійснення кримінального провадження може надаватись тимчасовий доступ:

1. Документи, які не підлягають вилученню (виїмці), а саме:
 - реєстри нотаріальних дій;
 - документи передані нотаріусу на зберігання.

На підставі ухвали про тимчасовий доступ до документів винесеної слідчим суддею чи судом, такі документи можуть бути оглянуті. Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про нотаріат» одним із видів нотаріальних дій є - приймання документів на зберігання.

2. Документи, які можуть бути вилученні. До цієї категорії належать усі інші документи, які знаходяться в архіві нотаріуса.

Отже, обов'язок зберігати таємницю вчинення нотаріальних дій є основним принципом діяльності нотаріуса, який запобігає можливості настання несприятливих наслідків у разі розголошення таємниці. У зв'язку із цим важливим є питання щодо охорони нотаріальної таємниці.

Як зазначає більшість науковців, оприлюднення таких таємниць може зробити людину беззахисною перед іншими людьми й

суспільством у цілому. Таким чином, кримінально-процесуальні способи отримання інформації, пов'язаної з нотаріальною діяльністю, повинні обиратися з врахуванням процесуальних гарантій, дотримання таємниці вчинених нотаріальних дій, не порушуючи нормальну роботу нотаріуса та нотаріальної контори. Проведення процесуальних дій, їх процедура повинні передбачати спеціфіку режиму нотаріальної таємниці.

1. Пінчук Н. І. *Теоретичні та правові питання і практика криміналістичного забезпечення діяльності нотаріату* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Н. І. Пінчук. – К., 2008. – 18 с.
2. *Кримінально-процесуальний кодекс від 01.05.2022 р.* // ВВР. - 2022. - № 4651-VI.
3. *Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII* // Відомості Верховної Ради України. - 1993. № 39.

Макарчук В.В.

*Білоцерківський національний аграрний
університет, к.ю.н., доцент кафедри
конституційного права та теоретико-правових
дисциплін соціально-гуманітарного факультету*

СПІВВІДНОШЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Як відомо, особливу роль у прогнозуванні, виявленні, визначенні загроз національній безпеці і обороні та протидії їм відіграють суб'єкти формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері. Їх можливості, повноваження та діяльність повинні забезпечувати ефективність реалізації безпекової функції держави [1]. Провідними такими суб'єктами виступають правоохоронні органи. Тому саме компетенція та повноваження є важливим елементом їхнього адміністративно-правового статусу.

Так, як визначено у «Тематичному реєстру гасел з напряму «Юридичні науки Великої української енциклопедії» компетен-

ція – це «сукупність встановлених в офіційній (юридичній чи неюридичній) формі прав і обов'язків, повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності тощо» [2, с. 72]. Повноваження же згідно вказаному джерелу – це «визначені актами позитивного права або індивідуальним договором права та обов'язки особи, яка представляє у відповідних відносинах інтереси ін. суб'єкта права (народу, держави, територіальної громади, юридичної або фізичної особи)» [2, с. 110].

Слід акцентувати, що дослідження питань їхньої компетенції та повноважень є необхідним, оскільки тільки так можна розкрити зміст діяльності владного суб'єкта, його реальні функції, а як наслідок – вносити обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо адміністративно-правового статусу органу, зміни та доповнення чинного законодавства [3, с. 268]. Однак базовим щодо зазначеного є те, що наукова доктрина та й нормативно-правові акти України не мають чіткості в питаннях понятійно-змістового розуміння компетенції та повноважень суб'єктів владних повноважень загалом та правоохоронних органів – зокрема.

На нашу думку, дискусії щодо категорій «повноваження» та «компетенція» в юридичній науці мають здебільшого полемічний характер. Поставити крапку у цьому питанні допоможе легальне визначення їхніх дефініцій.

Що стосується теоретико-правового розуміння компетенції та повноважень правоохоронних органів як суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони можемо узагальнити наступне:

1) під компетенцією правоохоронних органів як суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони слід розуміти сферу реалізації повноважень правоохоронних органів та набір тих унікальних особливостей їхньої адміністративної діяльності, які дають змогу відмежувати її від суміжних різновидів та сфер застосування;

2) повноваженнями правоохоронних органів як суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері національ-

ної безпеки і оборони є сукупність закріплених актами законодавства обов'язкових дій, вчинення яких визначено як необхідне для досягнення цілей функціонування таких органів та виконання ними завдань та функцій, пов'язаних із забезпеченням охорони та захисту національних інтересів.

Співвідношення між цими категоріями є умовно спів пропорційне. Неможливо компетенцію розглядати відділено від повноважень, як і повноваження від компетенції. Хоча з теоретико-правового дискурсу повноваження правоохоронних органів як суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони є частиною їхньої компетенції.

1. Яровий Т. Суб'єкти державної політики у сфері національної безпеки України як опосередковані об'єкти лобістського впливу. *Public Administration and Local Government*. 2019. Вип. 4(43). С. 31-36.
2. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр газет з напрямку «Юридичні науки» / за ред. А. М. Киридон Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.
2. Замрига А. В. Компетенція загальної публічної адміністрації, що реалізовує адміністративно-правове забезпечення господарської діяльності в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 268-270.

Малімон В.І.

*Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу, доцент кафедри
публічного управління та адміністрування, канд.
держ. упр., доцент*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОПЛАТУ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до закону України «Про оплату праці» працівник має право на оплату своєї праці відповідно до актів законодавства і колективного договору на підставі укладеного трудового договору (ст. 21). Суб'єкти організації оплати праці не мають права в односторонньому порядку приймати рішення з питань оплати праці, що погіршують умови, встановлені законодавством, угодами і колективними договорами (ст. 22) [2].

Війна вплинула на всі можливі сфери життєдіяльності України, у тому числі й на трудові відносини, які зазнали відповідних змін. Задля належного функціонування підприємств та установ в умовах воєнного часу повинні бути переглянуті підходи і до методів правового регулювання оплати праці.

З метою приведення трудового законодавства до умов воєнного стану, Верховна Рада України 15 березня 2022 року ухвалила закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [3], який визначає особливості трудових відносин працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, на період дії воєнного стану.

Відповідно до спеціальної ст. 10 Закону заробітна плата має виплачуватися на умовах, визначених трудовим договором. Тобто Закон не позбавляє працівників доплат, надбавок, премій та інших гарантій в оплаті праці. Однак інші норми Закону розширюють права роботодавців, що може вплинути на розмір заробітної плати працівників та її отримання.

Наприклад, частина друга ст. 10 Закону визначає, що в разі неможливості виплати заробітної плати через воєнні дії виплата зарплати може бути призупинена до моменту відновлення можливості підприємства здійснювати основну діяльність. Але це не означає, що не слід нараховувати зарплату, якщо робота виконується.

Стаття 2 Закону визначає особливості укладення трудового договору в умовах воєнного стану. І передбачає, що випробування може встановлюватися для всіх категорій працівників. Але не змінює умови оплати праці під час випробування.

Стаття 3 Закону встановлює дві важливі норми. Перша визначає, що на період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (за винятком переведення на роботу в іншу місцевість, де тривають активні бойові дії), якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нор-

мальні життєві умови людей, з оплатою праці за виконану роботу, але не нижчою, ніж середній заробіток за попередньою роботою.

Ця ж ст. 3 Закону містить ще одну дуже важливу норму. На період дії воєнного стану норми ст. 32 КЗпП про двомісячний строк попередження працівника про зміну істотних умов праці не застосовуються. А це надає право роботодавцю зменшувати розмір зарплати на свій розсуд. Звичайно, попередити працівників про зміну істотних умов праці потрібно. Але якщо раніше на роздуми давалося два місяці, то тепер рішення слід прийняти відразу: або погоджуєшся, або будеш звільненим за п. 6 ст. 36 КЗпП «у зв'язку з відмовою від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці». При цьому працівник має право на отримання вихідної допомоги в розмірі не менше середнього місячного заробітку (ст. 44 КЗпП) [1].

Під час воєнного стану працівники можуть виконувати посадові обов'язки як у штатному режимі, так і за межами робочого приміщення, чи адміністративної будівлі, тобто дистанційно. Статтею 60-2 КЗпП України визначено умови, порядок і підстави дистанційної роботи. В такому випадку дистанційна робота може запроваджуватися наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу без обов'язкового укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі. У згаданих випадках оплата праці здійснюється в повному обсязі відповідно до законодавства.

Відповідно до статті 34 КЗпП України, у разі відсутності організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, оголошується простій щодо окремих працівників або структурних підрозділів [1].

Згідно зі ст. 97 КЗпП України форми і система оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, схеми посадових окладів, умови запровадження й розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат установлюються підприємствами, установами й організаціями самостійно в колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною й галузевими угодами. Ця стаття Кодексу закріплює повну свободу в упорядкуванні перелічених питань, зобов'язуючи сторони врегу-

льовувати їх у локальному акті. Проте правовий режим воєнного стану в державі може значно звужувати локальну сферу правового регулювання оплати праці [1; 4].

Новим Законом надано можливість роботодавцям направляти працівників у відпустку без збереження заробітної плати на будь-який строк (по аналогії з відпусткою на період карантину). Проте слід врахувати, що умовою надання такої відпустки є добровільна заява працівника, а не самостійне рішення роботодавця. За відсутності відповідного звернення про надання відпустки дії роботодавця можуть бути кваліфіковані як порушення законодавства.

На період воєнного стану тимчасово призупиняється дія статті 44 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» та відповідні норми колективних договорів [3].

Неможливо залишити без уваги й новий механізм призупинення дії трудового договору. Таке призупинення передбачає, що роботодавець звільняється від обов'язку надавати працівнику роботу, а працівник — її виконувати. Іншими словами: відсутність робочих завдань дозволяє призупинити виплату заробітної плати роботодавцем на певний строк. Попри відсутність фактичної виплати заробітної плати, за роботодавцем зберігається обов'язок ведення обліку заробітної плати та ЄСВ, які б мали бути нараховані працівнику на період призупинення дії трудового договору. При цьому податки та ЄСВ не сплачуються.

Відновлення дії трудового договору відбувається одночасно з припиненням чи скасуванням воєнного стану. Роботодавець, який призупинив дію трудових договорів, не обмежений у праві прийняття рішення про поновлення їх дії з усіма або окремою частиною працівників в будь-який час дії воєнного стану. Застосування механізму призупинення дії трудового договору також розповсюджується на трудові контракти.

Таким чином, правовий режим воєнного стану змінив загальнодержавні підходи до забезпечення права на оплату працівників в сторону його звуження, передбачив можливість зміни істотних умов праці та призупинив дію низки норм вітчизняного трудового законодавства.

1. *Кодекс законів про працю України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

2. *Про оплату праці : закон України від 24 березня 1995 року № 108.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр#Text>.
3. *Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : закон України від 15 березня 2022 року № 2136.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
4. *Середа О. Г., Бурнягіна Ю. М. Особливості співвідношення локального й централізованого регулювання оплати праці в умовах воєнного стану.* URL: http://lsej.org.ua/3_2022/30.pdf.

Мергель М.Р.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, аспірант навчально-
наукового юридичного інституту*

РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ

Радянський період розвитку кримінального права загалом та інституту покарання зокрема бере свій початок у 1917 році.

Невичерпний перелік покарань містився у постанові Наркомату юстиції «О революционном трибунале печати, его составе, делах, подлежащих его ведению, налагаемых им наказаний и о порядке ведения его заседаний» від 18 грудня 1917 р. У цей час не було обмежень для революційних трибуналів у застосуванні заходів кримінальної репресії [1, с. 190], тому що, як підкреслює О. А. Башинський: «покарання, яке регламентувалося першими нормативно- правовими актами радянського уряду мало основну мету – державний примус, який не обмежувався законом» [2, с. 10].

Важливе значення у процесі становлення інституту покарання відігравали «Керівні начала з кримінального права РСФСР», затверджені 12 грудня 1919 р. ухвалою Наркомату юстиції РСФФР. Розділ VI «Керівних начал» – «Види покарання», як і відповідні структурні підрозділи дореволюційного кримінального законодавства (Розд. I гл. II Уложення про покарання 1845 г.; відд. III гл. I Кримінального уложення 1903 р.), присвячувався системі покарань. Проте вперше у кримінальному законодавстві при конструюванні останнього використовувався якісно інший порядок розташування окремих видів покарання: від менш тяжких до

більш тяжких, тобто по ступеню зростання, а не зменшення їх тяжкості [3, с. 61].

Задекларований курс радянської держави на охорону прав робітників, найбіднішого селянства, а також підприємців, в умовах нової економічної політики вимагав ухвалення Кримінального кодексу. 23 серпня 1922 р. Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом прийнято перший Кримінальний кодекс УСРР, який встановлював конкретний перелік видів покарання. Основними покараннями визнавалися: розстріл (вища міра покарання), позбавлення волі, примусові роботи. Розстріл не застосовувався до осіб, які не досягли 18-річного віку, до вагітних жінок, а також не міг бути призначений судом, якщо від часу вчинення злочину минуло п'ять чи більше років. Максимальний строк позбавлення волі був установлений в 10 років, а мінімальний – у 6 місяців [4].

Із прийняттям «Основних засад кримінального законодавства Союзу Радянських Соціалістичних Республік і союзних республік» (далі – «Основні засади») (1924 р.) термін «покарання» було замінено «заходами соціального захисту» (судово-виправного, медичного та медично-педагогічного характеру). Цілі цих заходів формувалися згідно з соціологічною концепцією, а саме застосовувалися за ознакою суспільної небезпечності особи без урахування наявності вини [5, с. 227].

8 червня 1927 р. було прийнято Кримінальний кодекс УСРР, який, незважаючи на чисельні зміни, майже на 30 років відтворював кримінально-правову політику України. Цей кодекс увійшов в історію як кримінально-правова база сталінського тоталітаризму. Кодекс було створено у повній відповідності з «Основними засадами» 1924 р. та іншими загальносоюзними кримінально-правовими нормативними актами [3, с. 65].

Вживання терміну покарання відновилося після прийняття 8 червня 1934 р. ЦВК СРСР постанови «Про доповнення Положення про державні злочини (контрреволюційні й особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління) статтями про зраду Батьківщини». З цього часу у новоприйнятих актах, які містили кримінально-правові положення, використовувалося поняття «заходи кримінального покарання». Водночас законода-

вчі зміни не вносилися в «Основні засади» і термін заходи соціального захисту не зник з цього документу. Внаслідок прийняття закону СРСР «Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік» від 16 серпня 1938 р. у КК УСРР було включено поняття покарання [2, с. 12].

Саме ж вилучення поняття заходів соціального захисту з кримінального законодавства мало місце лише після прийняття «Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» 1958 р.

Як зауважує Д. Ю. Соловей: «Аналіз положень «Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» 1958 р. свідчить, що відбулося відновлення використання поняття «покарання» замість «заходів соціального захисту», що дозволило однією з основних цілей кримінального покарання визначити як кару за вчинений злочин і створити умови реалізації ідей класичної школи кримінального права в радянському законодавстві. Концепція, закладена в цьому акті стала передумовою прийняття Кримінального кодексу 1960 р.» [6, с. 188]

Характеризуючи КК УРСР 1960 року, П.Л. Фріс наголошує, що у ньому «суттєво звужена система кримінальних покарань за рахунок відмови від покарань, що мали політичне забарвлення (визнання ворогом народу та вигнання чи виселення за межі СРСР, поразка в правах та ін.). Суттєво (з 25 до 15 років) було знижено верхню межу покарання у вигляді позбавлення волі» [3, с. 75]. Натомість, П. П. Захарченко відзначає «добротність й відносну демократичність Кримінального кодексу УРСР, свідченням чого є його тривале, 40-річне застосування в умовах різних державно-політичних систем» [4].

Процес перебудови, розпочатий у 1985 році, вплинув на законодавство, у тому числі й на кримінальне. Кримінально-правова політика стала будуватись на принципах «соціалізму з людським обличчям», що визначались процесами демократизації суспільного життя, реформами в соціально-економічній сфері. У 1986 році КК УРСР було внесено зміни у ст. 25 в частині визначення максимального строку позбавлення волі і встановлено, що при заміні смертної кари в порядку помилування на позбавлення волі

строк останнього може перевищувати 15 років, але не може бути більшим ніж 20 років [3, с. 77].

2 липня 1991 року Верховна Рада СРСР ухвалила нові Основи кримінального законодавства Союзу РСР та республік, які згідно з Постановою № 2282-1 мали бути введені в дію з 1 липня 1992 року, але у зв'язку з політичними подіями (розпадом СРСР) вони так і не набули чинності [7, с. 501].

Як бачимо, зміна соціально-економічної формації та політичного режиму були одними з найголовніших чинників, що вливали на трансформацію розуміння поняття «покарання» та визначення його системи в радянський період. Загалом, слід зазначити, що саме цей етап розвитку інституту покарання істотно вплинув на формування основи його сучасного законодавчого закріплення.

1. Мишунин П.Г. *Очерки по истории советского уголовного права 1917-1918 гг.* М. 1954. 230 с.
2. Башинський О.А. *Формування інституту кримінального покарання в радянському законодавстві про кримінальну відповідальність (1919-1991 рр. XX ст.).* Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. № 4. С. 8-15.
3. Фріс П. Л. *Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доп. і пер.* Одеса: Фенікс, 2017. 468 с.
4. Захарченко П. П. *Історія держави і права України* URL: http://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_zakharchenko_p_-_storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni.pdf (дата звернення: 27.12.2021).
5. Башинський О.А. *Вплив концептуальних підходів на формування та розвиток кримінального покарання в УСРР (УРСР) 1919-1960-х рр.* Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Випуск 2. С. 225-228.
6. Соловей Д. Ю. *Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919-1959 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук.* Київ, 2017. 237 с.
7. Бандурка О. М. *Історія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О.М. Головка та ін.* Харків: Майдан, 2018. 616 с

*д.ю.н, професор кафедри публічно-правових
дисциплін соціально-гуманітарного факультету*

ДЕЯКІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ В ПРИКОРДОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Курс нашої держави на інтеграцію до Європейського Союзу детермінує потребу реформуванні системи правоохоронних органів щодо забезпечення безпеки в прикордонних районах держави та її суспільних потреб. У «Правовій доктрині України» у розділі 2 «Верховенство права, права людини і правова система» визначені доктринальні виміри підкреслюють, що сучасний стан розвитку суспільства і держави характеризується формуванням нових поглядів на конституційно правовий статус пов'язаних із життям людей, та визнання прав і свобод людини базовою аксіологічною величиною. При цьому по мірі розвитку держави особливе значення має проведення реформи адміністративного права в Україні, головною метою реформи правової системи є досягнення найповнішого забезпечення конституційних засад організації державної влади, принципу верховенства права, гуманістичних вимог щодо діяльності держави. Одночасно з тим зростає наукове та практичне значення вивчення шиття людини як ключової біосоціальної цінності та пояснення сутності розуміння найглибшого сенсу права [1, с. 208].

У процесах реформування українського суспільства після проголошення незалежності Української держави надзвичайно важливе місце посідає реформа правової системи, потреба в її проведенні та прискоренні стало вкрай актуальною після вступу України до Ради Європи (листопад 1995 р.), з яким було пов'язане прийняття ряду зобов'язань, в тому числі, у правовій сфері. Головною метою реформи правової системи є досягнення найповнішого забезпечення конституційних засад, організації діяльності державної влади, принципу верховенства права, гуманістичних вимог щодо діяльності правоохоронних органів. Відколи вперше в історії до Конституції України було включено положення про визнання і дію принципу верховенства права (ч. 1 статті 8) [2], у

вітчизняній юридичній науці відразу ж розпочалися спроби дати загальнотеоретичне роз'яснення змісту цього, тоді нового для нас правового принципу.

Адміністративно-правове регулювання щодо забезпечення державної безпеки, захист державного кордону та безпеки в прикордонній сфері України відповідно до Конституції України покладається на військові формування та правоохоронні органи держави. Тому від удосконалення механізму забезпечення їх службової діяльності значною мірою залежить стан охорони та захисту національних інтересів України.

Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» у статті 2 «Основні поняття», визначає правоохоронними органами - органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [3].

Стаття 2 Закону України «Про державний кордон України» підкреслює, що «захист державного кордону України є невід'ємною частиною забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки від внутрішніх і зовнішніх загроз і Координації адміністративно-правових відносин у діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави» [4].

Україна, як будь-яка суверенна держава, має свій державний кордон, охорона то захист недоторканості якого є однією із функцій держави, і Україна не має жодних територіальних претензій до держав Європейського Союзу, проводячи політику миру і добросусідства, разом з тим вона піклується щодо своєї національної і внутрішньої безпеки, одним із напрямків якої є охорона та захист державного кордону. Отже, безпека в прикордонній сфері України - складне соціально-політичне явище, зміст якого є зрозумілим, а на практиці це поняття кожен розуміє по-своєму, в тому числі з позицій адміністративно-правової доктрини.

1. *Правова доктрина України : у 5 т. / за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України. 864 с.*
2. *Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 12.05.2022).*
3. *Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII : станом на 25 листоп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 12.05.2022).*
4. *Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII : станом на 1 січ. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 12.05.2022).*

Петечел О.Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри політики у сфері боротьби зі
злочинністю та кримінального права
навчально-наукового Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
ім. В. Стефаника*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

Частка жінок в структурі злочинності в цілому є значно меншою за чоловіків. Тому питанню дослідження кримінологічних аспектів жіночої злочинності не приділяється достатня увага. Хоча більшість науковців-кримінологів виділяють жіночу злочинність в окремий вид, виділяючи її особливості. Посилення уваги до даного виду злочинності зумовлюється і трансформацією ролі та сприйняття жінки у суспільстві. Однак зміни в структурі жіночої злочинності, збільшення відсотку злочинів, які скоюють жінки, посилили актуальність дослідження даної проблеми.

Аналізуючи в цілому прояви протиправної поведінки серед жінок, варто відзначити, що переважна більшість злочинів мають корисливий характер (крадіжки, шахрайства, вимагання), пов'язані з незаконним обігом наркотичних речовин. Застосування насильства жінками характерне для окремих сфер життєдіяльності, зокрема, сімейно-побутова сфера.

У дослідженні Д. Шестакова, яке ґрунтувалося на вибірковому вивченні кримінальних справ і результатах опитування осіб, які відбували покарання за злочини, вчинені у сімейній сфері, докладно розглянуті соціальні та психологічні особливості осіб чоловічої та жіночої статі, котрі брали участь у сімейних конфліктах. Виявилось, що у підгрупі жінок-чоловіковбивць (8 % злочинів від кількості вчинених вбивств у сім'ї) реаліями сімейного життя були: недостатня забезпеченість чоловіка грошима (75 %); пияцтво чоловіка (44 %); житлова невлаштованість (28 %); перевага зарплати дружини над зарплатою чоловіка (22 %); розходження у поглядах подружжя щодо розподілу домашніх обов'язків (19 %); недостатня авторитарність чоловіка (5-16 %) [2, с. 15]. Отже, у жіночій насильницькій злочинності на побутовому ґрунті особливу роль відіграють соціально-економічні та психологічні чинники. Серед мотивів вбивства жінками своїх чоловіків слід назвати самотвердження (33 % осіб), прагнення позбутися турбот (32 %), намагання перешкодити залишенню сім'ї (19 %), ревності (14 %), користь (2 % жінок, які вбили своїх чоловіків) [8, с. 37].

На тенденції підвищення агресивності та криміногенно-небезпечних дій жінки у сімейно-побутових конфліктах наголошується у роботі Л. Крижних: «за результатами вивчення кримінальних справ питома вага осіб жіночої статі, які вчинили злочини у сфері сімейно-побутових відносин зростає за останні роки більше ніж удвічі» [6, с. 8].

Одними з найбільш поширених морально-психологічних рис жінок-злочинниць є алкогольна і наркотична залежність, дезадаптованість. Більшість із засуджених, особливо неодноразово, втрачають зв'язок із сім'єю, дітьми, роботою, не мають житла, взагалі засобів до існування. Для жінок-злочинниць характерна апатія, нігілізм, неврівноваженість, цинізм, користолюбство, інфантильність, втрата віри в майбутнє, емоційна нестійкість, розбещеність, аморальні погляди, дратівливість.

Якщо оцінювати вплив гендерного фактора, то чоловіки демонструють вищі рівні прямої та фізичної агресії, а жінки – непрямой і вербальної. Загалом чоловічій статі притаманна схильність до фізичного насильства, водночас жінки частіше використовують його психологічний варіант. Жінки при вчиненні криміналь-

них правопорушень часто уникають відкритої агресії, тому серед способів вчинення насильницьких злочинів обирають отруєння, вбивство жертви під час сну або алкогольному сп'янінню тощо. Жінки частіше за чоловіків можуть звертатися за допомогою до інших осіб (чоловіків), замовляючи вбивство чи інші кримінальні правопорушення.

Стратегія професіоналізації жінки, основний шлях або вибір, у якому зосереджені мета, завдання професіоналізації, загалом спрямовані на подолання суперечності між гендерною і професійною роллю. На думку дослідників, професійна роль для жінки найчастіше має другорядне значення в ціннісній картині світу й підпорядкована гендеру. Постійне співвідношення стратегій професіоналізації з гендерною роллю створює умови для напруження, невдоволеності й обмежує жінку в її самореалізації: професійних цілей або немає, або ними постійно жертвують жінки, або досягнення їх сприймають як надто проблемне [1]. У зв'язку із цим стратегія професіоналізації жінки специфічна, жінка може демонструвати: відмову від професіоналізації на користь гендерної ролі; підпорядкування професійних прагнень гендерної ролі; орієнтування на поєднання професійної та гендерної ролей. Відмінності в агресії можуть бути зумовлені гендерними ролями, які заохочують вияв чоловіками агресії в певних формах, тоді як агресивність жінок засуджують. Чоловіків нерідко підштовхує до агресії соціум, ставлячи під сумнів їхнє суспільне становище або самоповагу. Жінки, навпаки, відчують збентеження, якщо доводиться виявляти агресію на людях. Чоловіки віддають перевагу ролям, у яких необхідно виявляти агресію (у військовій або спортивній сферах), а для більшості жінок агресивність абсолютно недоречна (наприклад, мати, секретар, учитель).

Чоловіки і жінки також відрізняються своїми установками відносно агресії. Чоловіки, як правило, в меншій степені переживають почуття провини і тривоги. Жінки більше занепокоєні тим, що агресія може обернутися до них самих, - наприклад, можливістю отримати відсіч зі сторони жертви, тому обирають відповідні способи вчинення кримінальних правопорушень.

Більше того, жінки розглядають агресію як експресію – як засіб вираження гніву і зняття стресу шляхом вивільнення агре-

сивної енергії. Чоловіки ж, навпаки, ставляться до агресії як до інструменту, вважаючи її моделлю поведінки, до якої вдаються задля отримання різнобічної соціальної і матеріальної винагороди.

Стереотипний образ слабкої статі жінки-злочинниці часто використовують для вчинення шахрайства, пособництва у кримінальних правопорушеннях. Створення у потерпілого відчуття безпеки та довіри забезпечується саме жіночою частиною злочинної групи.

1. Берн Ш. *Гендерная психология* / Ш. Берн. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
2. Бова А. *Кримінологія гендера: дослідження подружнього насильства* / А. Бова // *Український соціум*. – 2004. – №2 (4). – С. 13– 20.
3. Крижна Л. В. *Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин* : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія» / Л. В. Крижна. – Київ, 2000. – 17 с.
4. *Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии* / [Горшенков Г. Н., Кабанов П. А., Касторский Г. Л. и др.] ; под ред. докт. юрид. наук, профессора Д. А. Шестакова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 353 с

Петровська І.І.

*доцент кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного права
навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ЗАКОННІСТЬ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

Загалом, ідея верховенства права (Rule of law) досліджувалась у Європейській правовій доктрині (зокрема у Британії) з середини 19 століття. Основоположником даної категорії у правовій доктрині вважають Альберта Вен Дайсі (1835-1922). Вперше сформулювати поняття верховенства права намагався суддя лорд Томас Бінгем барон Корнхільський (1933-2010), в лекції «верховенство права». За Т. Бінгемом, складовими верховенства права було те, що:

- законодавча влада має приймати зрозумілі та доступні законодавчі акти, що забезпечують права людини;

- виконавча влада повинна реалізувати свої повноваження сумлінно, без перевищення меж владних повноважень;

- судова влада має застосовувати закони однаково для всіх, на основі рівності, суд має бути справедливим й доступним [1, с.137].

В доповіді Венеціанської комісії зазначено про такі елементи верховенства як законність; юридичну визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом [1, с.138].

Принцип верховенства права проявляється через верховенство закону, який має закріплювати рівність прав та можливостей, повагу до права, його основоположну роль у суспільних відносинах. Задля дотримання принципу верховенства права закон повинен бути однаковий для всіх, винятки, що існують, мають розумно обґрунтовану необхідність та стосується окремого кола відносин. А у зміст концепції «верховенство права» повинен включатися і вільний доступ до правосуддя та єдність судової практики [2, с.190]. Також варто погодитись із думкою, про те, що у межах більш загального принципу верховенства права, принцип верховенства закону (законності) в системі нормативних актів передбачає необхідність високої якості норм закону та і усїєї системи права, створює основу для її єдності й внутрішньої узгодженості [3, с.109].

В каталозі юридичних позицій Конституційного Суду України зазначено, що за ч.1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Верховенство права – панування права у суспільстві. Воно вимагає від держави його втілення в правотворчу і правозастосовну діяльність, зокрема в закони, що за своїм змістом мають відображати ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Таке розуміння верховенства права не дає підстав для його отождоження із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу й рівність особи. Справедливість розглядають як влас-

тивість права, виражену, у рівному юридичному масштабі поведінки і в пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [4].

У адміністративному праві законність - це багатогранне й багатоаспектне явище, яке проявляється у вигляді принципу, методу та режиму і полягає в обов'язковому дотриманні та виконанні законів і підзаконних актів органами публічної влади [5, с.13]. Сучасне трактування цієї категорії також пов'язують з такими підходами, але з посиланням на те, що законність є також складовою принципу верховенства права.

Якщо розглядати принцип законності з позиції практики застосування, то він означає, що будь-яке рішення суб'єктів права, не повинно суперечити чинному законодавству; має бути прийнятим у межах компетенції суб'єкта та повноважень посадової особи, що його приймає; з додержанням необхідної процедури, форми; мусить сприяти створенню, закріпленню або розвитку корисних для суспільства відносин.

Законність можна розглядати і як метод публічного адміністрування, тобто як сукупність прийомів, способів, засобів за допомогою яких забезпечується належна поведінка суб'єктів правовідносин. Тут самі норми права розглядаються як засоби впливу на суспільні відносини.

Законність як режим системи відносин у суспільстві має сприяти забезпеченню прав і законних інтересів особи, її всебічному розвитку, формуванню і розвитку громадянського суспільства, ефективній діяльності публічної адміністрації.

Для того щоб забезпечити режим законності, публічна влада повинна створити основу для цього. Основою (або гарантіями) законності в публічному адмініструванні слід визнати наявність: (1) певних економічних умов; (2) розвинутої політичної системи; (3) механізму соціального захисту населення; (4) науково обґрунтованої системи норм права, що відповідає вимогам часу і доступна для розуміння усіма суб'єктами державного управління; (5) механізму примусу, який чітко працює в межах закону.

Важливою умовою законності і дисципліни в публічному адмініструванні слід визнати також високу правову культуру гро-

мадян і апарату виконавчої влади, яка в свою чергу є наслідком загального рівня освіти і культури суспільства.

Таким чином, законність - це обов'язкова складова верховенства права у демократичній, соціальній, правовій державі, сукупність форм та методів публічного адміністрування, які знаходять своє відображення в чинному законодавстві, та за допомогою яких публічна влада (державна і місцева) регулює взаємовідносини в суспільстві для досягнення високоефективного публічного адміністрування та законослухняної поведінки суб'єктів права.

1. Писаренко Н.Б. *Верховенство права в адміністративному судочинстві: від доктринальної ідеї до практичної імплементації*. Вісник Національної академії правових наук України Том 25, № 1, 2018. С. 134-145
2. Музика Я. І. *Зміст принципу верховенства права*. The IX International Science Conference «Problems and tasks of modern science and practice», November 15-17, Bordeaux, France. 2021. Pp.189-191
3. Процюк І.В. *Закон як основний нормативно-правовий акт. Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 88. С. 106-115.
4. *Верховенство права*. Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>
5. Нагорний О.П. *Законність в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ та шляхи її удосконалення*. Автореф. десерт. канд. юрид. наук за спец. 12.00.07. К. : 2003. 22с

Пулик В.М.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, аспірант кафедри
політики у сфері боротьби зі злочинністю та
кримінального права*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ

Ефективне функціонування системи судоустрою України, органів суддівського врядування і самоврядування, подальше впровадження принципу верховенства права передбачене Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, одночасно із забезпеченням незалежності інститутів правосуддя від будь-якого політичного впливу та їх підзвітності суспільству . Одним із найбільш жорстких методів протидії

протиправному втручання у діяльність з відправлення правосуддя справедливо виступає реалізація механізму кримінальної відповідальності – за допомогою ст. 376 КК України.

Об'єктивну сторону аналізованого делікту закон про кримінальну відповідальність визначає як втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення. Термін «втручання» фігурує у понад 10-ти статтях Особливої частини кодексу, позначаючи, у одних випадках, ситуації впливу на діяльність конкретного потерпілого чи роботу колективного органу (ч.4 ст.157, ст.343, ст. 344, ст.376, ст. 397 КК України), у інших же – зміну ззовні нормальної роботи різноманітних технічних засобів та обладнання (ст.158, ч. 2 ст.289, ч.1 ст.292, ст.361, ст.3611, ст.3761 ККУкраїни). Одразу варто зазначити, що вказівка у ст.344 КК України на незаконність(курсив мій. – В. П) впливу у контексті втручання у діяльність державного діяча видається зайвою, оскільки вплив на потерпілого з тим, щоб останній був унеможливлений до виконання службових обов'язків чи прийняв рішення, що суперечить правовим нормам, априорі не може вважатися легальним. КК України регламентує відповідальність також за перешкоджання діяльності осіб (органів) (до прикладу, ст.1141, 157, 170, 171 та ін.). У контексті зазначеного, слід погодитися із дослідниками, які констатують порушення вимог системності у закріпленні відповідальності за втручання в діяльність у статтях чинного КК України; наявність у КК України таких понять, як «вплив», «втручання» і «перешкоджання» [4, с.264].

Натепер більшість учених вважають, що таке діяння, як «втручання в діяльність», полягає винятково у незаконному впливі на потерпілого (Ю. Александров, Є. Блажівський, А. Бойко, І. Залялова, І. Чуб), при цьому вважають, що такий підхід до розуміння змісту цього діяння є правильним. Деякі вчені пропонують закріпити у ч. 1 ст. 376 КК України відкритий перелік форм втручання в діяльність судді (Є. Бунін); деякі науковці, навпаки, вважають, що формалізація ознак цього складу злочину є зайвою [4, с.263].

Г. Є. Бершов приходять до висновку про можливість вчинення злочину, передбаченого ст.376 КК України, виключно у формі

суспільно небезпечної дії. Зазначене він аргументує, у тому числі, положеннями постанови ПВСУ «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 р. №8, згідно яких зміст ч.2 ст. 126 Конституції України про те, що вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється, означає заборону будь-яких дій стосовно суддів незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, установ, організацій, громадян та їх об'єднань, юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків чи схилити їх до винесення неправосудного рішення. Дослідник пропонує до зазначення у диспозиції ч.1 ст.376 КК України наступних способів впливу на суддю: 1) прохання (з боку представників місцевих органів влади, близьких, друзів, знайомих); 2) погрози (з боку учасників судового процесу чи їх близьких); 3) вказівки (службових осіб вищестоящих судових органів чи того ж самого судового органу); 4) критика діяльності судді у засобах масової інформації з боку представників місцевих органів державної влади, політичних чи громадських організацій, журналістів; 5) підкуп [1, с.54-57].

Виклад ч. 1 ст. 376 КК України через використання поняття «втручання», як зауважує Є. М. Блажівський, має невизначений характер, відтак – не сприяє ефективному застосуванню аналізованої норми. Об'єктивну сторону втручання у діяльність судді, з його позиції, правильно визначати як вчинення незаконних дій, які унеможливають або істотно утруднюють виконання суддею своїх службових повноважень. Принагідно зауважимо, що дослідник обсяг категорії «вплив» визнає більш широким, ніж обсяг поняття «втручання» [2, 186-187] та пропонує враховувати, що поняття вплив є, насамперед, соціально-психологічним поняттям. Найбільш відомими в соціальній психології є такі механізми впливу як переконування, навіювання, примушування, приклад, санкціонування, наслідування, маніпулювання, психічне зараження тощо [3, с.252-253].

Л. Палюх, аналізуючи проблеми регламентації ознак об'єктивної сторони складу втручання в діяльність судових органів, вважає за доцільне у диспозиції ст.376 КК України більш формалізовано, конкретно визначити, втручання в яких саме формах у

діяльність судді становить таку ознаку цього складу злочину, як діяння. На думку науковця, втручання у складі злочину, передбаченого ст. 376 КК України, може виявлятися у таких діяннях, як: 1) незаконний вплив на потерпілого (настирливе прохання, умовляння, погроза розголошення певних відомостей, обмеження прав та інтересів судді, інші види погроз (за винятком погрози вбивством, насильством, знищенням чи пошкодженням майна, а також за винятком виявлення наміру особи реалізувати свої права та законні інтереси у судочинстві), примус, а також інші способи (вказівка іншої службової особи, наприклад, голови суду); 2) вчинення у будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності за умови, якщо такі діяння не містять інших складів злочинів[4, с.264-265]. Використовуючи термін «діяння» автор, проте, аналізує приклади виключно активної поведінки втручання в діяльність судових органів.

Цікавими у плані осмислення є також розвідки І. М.Чуба, у частині кваліфікації втручання за ст.343 КК України. Автор наголошує, що втручання може вчинятися виключно за рахунок використання винним примусових (імперативних) способів впливу. Об'єктивний зміст примусу складається з двох обов'язкових елементів, а саме: а) дій, що виражають протиправну вимогу, категоричне спонукання (заборона, вимога, інструкція, вказівка, наказ, розпорядження) щодо вчинення (не вчинення) працівником правоохоронного органу (підрозділу) або державної виконавчої служби певної поведінки та 2) використання контролюючих можливостей винного для підкорення, пригнічення волі потерпілого, а саме застосування насильства, знищення чи пошкодження майна, що належить працівнику правоохоронного органу або державної виконавчої служби чи їх близьким родичам, вчинення інших протиправних дій, які посягають на їх права та законні інтереси, або погрози застосування таких дій[5, с.82].

1. Бершов Г. Є. *Кримінально-правова характеристика форм та способів втручання в діяльність судових органів. Форум права. 2013. №1. С.53-59.*
2. Блажівський Є. М. *Об'єктивна сторона складів злочинів, які встановлюють відповідальність за втручання у діяльність, за чинним КК України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. №4. С.178-188.*

3. Блажівський С. М. Розмежування поняття «втручання» та суміжних понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. №1. С.244-257.
4. Палюх Л. Проблеми регламентації ознак об'єктивної сторони складу злочину «втручання в діяльність судових органів». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №5. С.262-266.
5. Чуб І. М. Проблемні питання кваліфікації втручання у діяльність працівника правоохоронного органу, державної виконавчої служби. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 27. Том 3*. 2014. С.81-84.

Савчук В. А.

*Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника, аспірант*

ГОТУВАННЯ ЯК ВИД НЕЗАКІНЧЕНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕЯКИХ КРАЇН ЄВРОПИ

У більшості зарубіжних держав готування до злочину за загальним правилом визнається некараним і при цьому за своїм змістом фактично охоплюється іншими інститутами кримінального права (замахом, змовою, підбурюванням, є самостійним злочином тощо) або визнається караним готування лише до окремих категорій злочинів, зокрема тяжких та особливо тяжких; домінуючим у сучасному зарубіжному кримінальному законодавстві є принцип встановлення кримінальної відповідальності лише за ті види готування, яким притаманний кримінально-правовий ступінь суспільної небезпечності.

Згідно з КК Латвії(ст. 15) і КК Литви (ст. 21) кримінальна відповідальність настає за готування тільки до тяжкого й особливо тяжкого злочинів. Прямо виділяється готування у Загальній частині КК Голландії (ст. 46), але караним є готування лише до злочину, за який закон передбачає тюремне ув'язнення не менше восьми років і тільки за умови, що воно виражене у певних діях, спрямованих на вчинення злочину у співучасті [26].

Окремі з кримінальних кодексів (наприклад КК Албанії, КК Італії, КК Данії, КК Бельгії) готування кримінально караним діями взагалі не визнають, інші (КК Естонії, КК Швейцарії, КК

Австрії) хоча про стадію готування до злочинів у Загальній частині не згадують і, відповідно, визначення готування не дають, в Особливій частині визначають, готування до яких злочинів карається. В Особливій частині КК Естонії існує лише три норми, згідно з якими караними є готування до: розповсюдження наркотичних засобів і психотропних речовин (ст. 189); захоплення влади в Силах оборони (ч. 2 ст. 251); підробки грошових знаків (ст. 340). До КК Швейцарії у 1981 р. була включена стаття, яка встановила відповідальність за цілеспрямоване вчинення певних дій підготовчого характеру, які свідчать про намір особи вчинити вбивство, тяжке тілесне ушкодження, розбій, незаконне позбавлення волі і викрадення людини, захоплення заручників, підпал або геноцид. Із статей 26 і 27 КК Сан-Марино випливає, що готування до злочину («нереалізована згода вчинити злочин») є некараним, однак суддя може застосувати захід безпеки.

Відсутність положень про відповідальність за готування до злочину у Загальних частинах більшості кримінальних кодексів держав Західної Європи є даниною історичним традиціям. За стародавніх часів особа каралась, як правило, за заподіяння певної шкоди (майнової, фізичної тощо); якщо шкода не наставала – не наставала і відповідальність; винятками були лише окремі злочини публічно-правового характеру [38].

Про готування до злочину у загальних положеннях КК Франції взагалі не згадується. Законодавець враховує, що на стадії готування небезпека підготовчих дій для суспільства є надто незначною і можна, крім того, розраховувати на те що виконавець відмовиться від вчинення злочинного діяння. Разом з тим, «голий намір» вчинити злочин фактично карається, якщо враховувати наявність встановленої у цьому КК (ст. 450-1) кримінальної відповідальності за змову з метою підготовки до вчинення одного чи кількох злочинів або ж проступків певної тяжкості.

Деякі інші кримінальні кодекси (наприклад КК Болгарії, КК Польщі, КК Іспанії, КК Фінляндії, КК Норвегії) прямо визначають, що готування є караним тільки у випадках, передбачених законом.

У главі 23 КК Швеції дається визначення готування до злочину, а майже в усіх главах умовної Особливої частини КК Швеції

містяться окремі статті (як правило, це останні статті глав), в яких зазначається, готування до яких злочинів караються згідно з правилами, визначеними у главі 23. Виключається відповідальність за готування до: дифамації (глава 5), зловживання службовим становищем (глава 20); більшості злочинів проти громадського порядку (глава 16); більшості злочинів проти громадської діяльності (глава 17).

У § 11 КК ФРН визначено, що вчинення діяння означає замах на нього або вчинення закінченого діяння. Але відповідно до § 30 КК ФРН караним є також замах на співучасть – спроба схилити іншу особу до вчинення злочину чи підбурювання до цього, а так само вираження готовності вчинити злочинне діяння, прийняття пропозиції про його вчинення чи змова з іншою особою вчинити злочинне діяння або підбурювати до його вчинення. Фактично йдеться про певні форми готування до злочину – такі, як передбачені ст. 14 КК України підшукування співучасників і змова на вчинення злочину.

Кілька зауважень щодо особливостей визначення поняття готування. На відміну від КК України, КК Литви, поряд з підшукуванням або пристосуванням засобів чи знарядь, підшукуванням співучасників тощо, прямо визнає складання плану дій (ст. 21).

КК Польщі готуванням визнає будь-яку діяльність зі створення умов для вчинення діяння, безпосередньо спрямовану на його виконання, особливо змову з іншою особою, придбання чи пристосування засобів, збирання інформації чи складання плану дій, а КК Іспанії кримінально караним готуванням визнає тільки таке готування, яке виразилось у змові чи пропозиції вчинити злочин.

Готуванням до злочину у КК Швеції визнаються вчинені з наміром вчинити злочин чи сприяти його вчиненню: а) надання чи отримання грошей чи чого-небудь іншого як попередню оплату або як оплату за злочин; б) забезпечення, створення, давання, одержання, зберігання, передача тощо отрути, вибухової речовини, зброї, відмички, знаряддя фальсифікації та інших схожих засобів [41].

Саме поняття готування у кримінальному законі обов'язково має бути визначене. Показовим аргументом за це є хоча б вельми заплутана судова практика Франції. Так, визнавались не готуван-

ням, а замахом: очікування інкасатора на сходах, очікування надворі машини, яка перевозить грошові кошти, проникнення уночі в будинок без взуття, проникнення у будинок незвичайним способом і неможливість людини пояснити свою присутність у чужому житлі. Були визнані замахом: на крадіжку автомобіля – дії особи, коли вона сіла за кермо автомобіля, залишеного відчиненим; на незаконне переривання вагітності – коли лікар домовився з пацієнткою про вартість операції; на втечу із в'язниці – коли особа пиляла решітку камери; на крадіжку – запаковування в магазині одного товару в упаковку іншого; на придбання наркотиків – простий запит про їх наявність. Натомість, судами не були визнані замахом на шахрайство у сфері страхування умисний підпал свого автомобіля і замахом на вбивство – наймання кіллера.

Федорончук А.В.

*викладач кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративного права
навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
ім. Василя Стефаника, кандидат юридичних
наук*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ РЕФЕРЕНДУМУ В УКРАЇНІ

Правове регулювання інституту референдуму в незалежній Україні розпочалося 3 липня 1991 року із ухвалення Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» [1]. На основі цього Закону 1 грудня 1991 року відбувся перший всеукраїнський референдум, на якому більшість громадян України (90,3 %) проголосували за підтвердження вищої юридичної сили Акта проголошення незалежності України, ухваленого Верховною Радою Української РСР 24 серпня 1991 року. Він не стосувався безпосередньо Основного Закону держави, проте Акт проголошення незалежності України став ідеологічним підґрунтям нині чинної Конституції України. Вважаємо зазначену подію важливим кроком на шляху становлення демократії в Україні.

Наступний референдум відбувся в Україні 16 квітня 2000 р. У референдумі взяли участь 29 728 575 громадян, що становило 81,15 % від загальної кількості громадян, які мали право брати участь у голосуванні.

Попри винесені чотири питання на розгляд громадськості, маємо зазначити, що він не приніс бажаного результату, оскільки, незважаючи на народну підтримку більшістю голосів виборців таких питань, як зняття депутатської недоторканості; скорочення загальної кількості депутатів Верховної Ради України з 450 до 300; формування двопалатного парламенту; про можливість дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України у випадку, якщо парламент протягом місяця не сформує дієвої парламентської більшості або протягом трьох місяців не затвердить проект закону України «Про Державний бюджет», сам спосіб проведення референдуму (процедура голосування, характер і формулювання питань референдуму) поставив під сумнів його результати.

Окремі питання винесені на референдум були реалізовані значно пізніше, але вже у інший спосіб. Так, 1 січня 2020 року в Україні набув чинності Закон України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України» (щодо недоторканності народних депутатів України). Разом з тим, деякі питання винесені на референдум, так і залишилися нереалізованими та актуальні й досі, навіть через двадцять років. У такому разі постає питання: навіть запитувати думку народу країни, якщо його волевиявлення не реалізовувати? На думку розробників законопроекту «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», результати всеукраїнського референдуму 2000 року не були імplementовані через те, що низка його положень вже не узгоджувалися з нормами Основного Закону.

Про референдум як одну із форм безпосередньої демократії зазначено у Розділі III Конституції України «Вибори. Референдум».

Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 03.07.1991 року через власну недосконалість та застарілість тривалий час не створював належних юридичних механізмів виконання конституційних положень про народний суверенітет та

його реалізацію шляхом всеукраїнського референдуму. Частково вказані проблеми були вирішені у 2012 році, коли Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про всеукраїнський референдум» [2]. Даний закон був ухвалений за часів президентства Януковича В.Ф. Він містив положення, які створювали передумови для легітимізації зміни вектору розвитку країни на проросійській. Але при цьому відкритим залишилося питання щодо правового регулювання місцевих референдумів. Через відсутність відповідного закону неможливо провести місцевий референдум як такий, незважаючи на те, що дане право територіальних громад передбачено Конституцією України (28.06.1996) та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (21.05.1997).

Рішенням Конституційного Суду України № 4-р/2018 від 26.04.2018 року Закон України «Про всеукраїнський референдум» був визнаний неконституційним. Внаслідок цього у законодавстві утворилася прогалина у правовому регулюванні інституту всеукраїнського референдуму.

У 2020 році Президент України Володимир Зеленський вніс у Верховну Раду свій проект закону про референдум. Цей проект передбачав обов'язковість виконання результатів референдуму для Верховної Ради та Президента.

У цьому ж році проросійська політична партія «ОПЗЖ» також подала свій проект закону про референдум, але він не пройшов комітет ВР, оскільки згідно з цим законопроектом референдуми мали проводитися поза процедурами публічних закупівель, а також «за цим референдумом легко легалізуються ОРДЛО».

26 січня 2021 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про всеукраїнський референдум», який був поданий Президентом України. Даний закон дав змогу реалізувати положення Конституції України, які передбачають можливість проведення всеукраїнського референдуму.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про всеукраїнський референдум» всеукраїнський референдум є формою безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України рішень шляхом голосування у випадках і порядку, встановлених Конституцією України та цим Законом [3].

Варто звернути увагу на те, що референдум не підміняє роботу Верховної Ради щодо ухвалення законів, навпаки, громадяни мають інструмент прямого впливу на ухвалення рішень у державі. Референдум надає можливість говорити вирішальне слово без посередництва політиків, через що багато хто з них втратить свій вплив у суспільстві. Саме народ є тією рушійною силою необхідних змін у суспільстві та державі.

З іншої сторони, ідея ухвалення народом стратегічно важливих рішень замість представників, ним же обраних, видається вкрай спокусливою пропозицією для будь-якого політика, оскільки референдум дозволяє зняти з себе тягар політичної відповідальності за ухвалення завідомо непопулярних чи контраверсійних рішень, апелюючи до верховної волі народу як єдиного джерела влади в Україні [4].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про всеукраїнський референдум» предметом всеукраїнського референдуму можуть бути питання:

- 1) затвердження закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України;
- 2) загальнодержавного значення;
- 3) про зміну території України;
- 4) про втрату чинності законом України або окремими його положеннями [3].

З огляду на зазначене, цікавим є питання щодо проведення за народною ініціативою всеукраїнського референдуму щодо ухвалення законів. Варто звернути увагу на те, що норми, які стосуються процесу ухвалення законів, розміщені в основному в іншому розділі Конституції (Розділ IV. Верховна Рада України Конституції України), що визначає правовий статус парламенту. Саме Верховна Рада названа єдиним органом законодавчої влади в Україні (ст. 76 Конституції України), до повноважень якого належить питання ухвалення законів (п. 3 ч. 1 ст. 85, ст. 91 Конституції України).

Ухвалення нових законів у позапарламентський спосіб породжує ряд юридичних проблем і запитань. По-перше, яким буде співвідношення законів, ухвалених на всеукраїнському референдумі, та законів, ухвалених Верховною Радою і підписаних пре-

зидентом в межах загальної процедури (ст. 94)? Чи має Верховна Рада право з часом скасовувати або змінювати закони, ухвалені на всеукраїнському референдумі, чи, навпаки, – закони, ухвалені на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою, можуть бути змінені або скасовані лише наступним всеукраїнським референдумом з цього ж питання? [4]

На нашу думку, дане питання потребує окремого наукового дослідження сутності та співвідношення референдуму та законодавчої функції парламенту.

Що стосується проведення місцевих референдумів, то слід зазначити, що у зв'язку із проведенням демократичних реформ в Україні, внаслідок яких були створені об'єднані територіальні громади, як ніколи гостро стоїть питання проведення референдуму, адже саме громада хоче і може вирішувати всі нагальні питання на місцях. Однак, на сьогоднішній день це питання залишається не вирішеним на законодавчому рівні.

Слід констатувати, що упродовж довгого періоду розвитку нашої держави правове регулювання проведення референдуму в Україні залишалося недосконалим, правові акти, які забезпечували функціонування інституту референдуму в Україні, втрачали чинність, або визнавалися неконституційними. Вважаємо, що сьогодні настав час виправити ситуацію та прийняти Закон України «Про місцевий референдум», оскільки народ як ніколи бажає брати участь у житті країни та отримати покращення становища в усіх галузях життєдіяльності суспільства. Разом з тим, ми розуміємо, що проведення місцевого референдуму буде можливим тільки після припинення воєнного стану.

Вдосконалення інституту референдуму в Україні може відбуватися і за іншими напрямками: проводити публічні консультації для розроблення механізму реалізації інституту референдуму в Україні; виробити відповідні законопроекти щодо розвитку інституту референдуму в Україні на основі зарубіжного досвіду; запровадити практику проведення всеукраїнського референдуму один раз на рік; використовувати систему електронного підпису та електронного кабінету для організації і проведення референдумів [5, с. 187].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що референдум є інструментом, що може бути використаний як з хорошими, так і з поганими намірами. Основною метою створення та функціонування інституту референдуму має бути вираження народної волі, втілення демократичних ідей та цінностей. З огляду на зазначене, референдум не може бути використаний різноманітними політичними групами чи Президентом України задля досягнення політичних цілей чи підвищення власного рейтингу. Процедура проведення референдуму має бути чітко регламентована на законодавчому рівні.

1. *Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 03.07.1991 № 1286-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text> (дата звернення: 13.05.2022)*
2. *Про всеукраїнський референдум: Закон України від 06.11.2012 № 5475-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17#Text> (дата звернення: 13.05.2022)*
3. *Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#n10> Text (дата звернення: 13.05.2022)*
4. *Марусяк О. Владу народу, або Референдум як спосіб скинути відповідальність, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/maska-na-vulytsi-chy-dopomozhe-pove-pravylo-poboroty-koronavirus/31168066.html> (дата звернення: 13.05.2022)*
5. *Чепурний С.О., Олійник О.І. Референдум як інститут народовладдя в Україні / Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: матеріали VII заочної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 12 березня 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. 196 с.*

Шпіляревич В.В.

доцент кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗБОЮ, ПОЄДНАНОГО З ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО, ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЧИ СХОВИЩЕ (Ч. 3 СТ. 187 КК УКРАЇНИ)

У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) відповідальність за розбій, тобто напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства, передбачена ст. 187 [1]. Слід зауважити, що поряд з основним складом зазначеного вище кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 187 КК України) законодавець у відповідній статті закріплює також низку кваліфікованих та особливо кваліфікованих його складів, одним з яких є розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187 КК України) [1].

Відповідно до положень Постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» під житлом потрібно розуміти приміщення, призначене для постійного або тимчасового проживання людей (будинки, квартира, дача, номер у готелі тощо). До житла прирівнюються також ті його частини, в яких може зберігатися майно (балкон, веранда, комора тощо), за винятком господарських приміщень, не пов'язаних безпосередньо з житлом (гараж, сарай тощо) [4].

Поняття «інше приміщення» включає в себе різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо) [4].

Сховище – це певне місце чи територія, відведені для постійного або тимчасового зберігання матеріальних цінностей, які мають засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо), а також залізничні цистерни, контейнери, рефрижератори, подібні сховища тощо. При цьому не може визнаватися сховищем неогорожена і така, що не охороняється, площа або територія, на яку вхід сторонніх осіб є вільним, а також та, що була відведена та використовується для вирощування продукції чи випасу тварин (сад, город, ставок, поле тощо) [4].

Проникнення у житло, інше приміщення чи сховище необхідно тлумачити як незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів або за допомогою інших засобів), який дає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища [4].

На основі аналізу змісту наведеного вище поняття «проникнення у житло, інше приміщення чи сховище», а також судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення проти власності, варто виокремлювати два його види:

1) безпосереднє проникнення у житло, інше приміщення чи сховище – це проникнення, коли винна особа безпосередньо потрапляє у відповідне житло, інше приміщення чи сховище, до яких у неї немає вільного доступу;

2) опосередковане проникнення у житло, інше приміщення чи сховище – це проникнення, коли винна особа безпосередньо не потрапляє у відповідне житло, інше приміщення чи сховище, оскільки у неї немає вільного доступу до них, але шляхом застосування до іншої особи, яка має доступ до відповідного майна, насильства, небезпечного для її життя чи здоров'я або погрози застосування такого насильства, змусила останню передати їй гроші чи інше майно, які зберігалися у цьому житлі, іншому приміщенні чи сховищі [3].

При констатації факту проникнення у житло, інше приміщення чи сховище потрібно виділяти та окремо досліджувати фі-

зичний і юридичний його критерії, які в сукупності дозволяють розкрити саму сутність «проникнення». Так, фізичний критерій проникнення у житло, інше приміщення чи сховище визначає [2]:

- 1) факт проникнення у житло, інше приміщення чи сховище;
- 2) місце, час, спосіб та інші обставини проникнення у житло, інше приміщення чи сховище з урахуванням режиму доступу до нього та до майна, яким бажає заволодіти особа.

У свою чергу юридичний критерій проникнення у житло, інше приміщення чи сховище вказує на [2]:

- 1) незаконність проникнення у житло, інше приміщення чи сховище або перебування в ньому, що обумовлюється відсутністю в особи права на перебування там, де знаходиться майно, яким вона бажає незаконно заволодіти;

- 2) мету, яку досягає особа, вчиняючи обрані дії, усвідомлення нею характеру вчиненого суспільно небезпечного діяння, зокрема й факту незаконного проникнення у житло, інше приміщення чи сховище або перебування в ньому, передбачення суспільно небезпечних наслідків вчиненого кримінального правопорушення.

Тобто, вирішуючи питання про наявність у діях винної особи при вчиненні нею розбою такої кваліфікуючої ознаки як «проникненням у житло, інше приміщення чи сховище», правоохоронні та судові органи обов'язково повинні з'ясувати:

- а) факт проникнення у житло, інше приміщення чи сховище;
- б) чи існували і якщо так, то які саме були обмеження у винної особи в доступі до відповідного житла, іншого приміщення чи сховища, а також до майна, яким вона бажала заволодіти;
- в) з якою метою винна особа опинилася у відповідному житлі, іншому приміщенні чи сховищі;
- г) коли саме у винної особи виник умисел на заволодіння відповідним майном, що є предметом розбою.

Зокрема, про значення моменту виникнення умислу на заволодіння відповідним майном йдеться у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», в якій декларується, що викрадення майна не можна розглядати за ознакою проникнення у житло, інше приміщення чи сховище, якщо умисел на викрадення майна в особи виник під час перебування в

цьому житлі, іншому приміщенні чи сховищі [4]. А це означає, що умисел на заволодіння відповідним майном при вчиненні нападу, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства, має бути сформований у винної особи ще до моменту проникнення у житло, інше приміщення чи сховище.

Таким чином, з урахуванням усього вище наведеного доцільно зауважити, що розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, має місце за наявності таких сукупних обставин, як:

а) фактичне проникнення у житло, інше приміщення чи сховище;

б) напад обов'язково поєднується з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства;

в) напад, а відповідно й проникнення у житло, інше приміщення чи сховище здійснюються з метою заволодіння чужим майном;

г) відсутність у винної особи на момент нападу вільного доступу до відповідного житла, іншого приміщення чи сховища, а також до майна, що є предметом розбою;

д) вироблення у винної особи умислу на заволодіння майном, що є предметом розбою, ще до моменту потрапляння її у відповідне житло, інше приміщення чи сховище.

1. *Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341–III. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15 травня 2022 року).*
2. *Постанова Верховного Суду України від 15 лист. 2012 р. у справі № 5-15к12. Режим доступу: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/6C356D4D92D81C97C2257B21003DD8C2](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6C356D4D92D81C97C2257B21003DD8C2) (дата звернення: 15 травня 2022 року).*
3. *Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 7 черв. 2021 р. у справі № 755/7958/17 (провадження № 51-1372кмо20). Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97628502> (дата звернення: 15 травня 2022 року).*
4. *Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 6 лист. 2009 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> (дата звернення: 15 травня 2022 року).*

ПРИВАТНЕ ПРАВО

Аргат Я.П.

*Білоцерківський національний аграрний
університет, к.ю.н., доцент*

ЕМІСІЯ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Дане поняття є досить актуальним у зв'язку тим що розвиток фондових ринків викликає все більший науковий інтерес, оскільки, розширення його частки у загальній структурі постійно зростає. Саме діяльність фондового ринку спрямовано на створення в Україні централізованого ринку цінних паперів.

Ринок цінних паперів складається з кількох «міні ринків» і згідно Реформи ринку цінних паперів України в 2020 р. в Україні запроваджена нова структура ринків капіталу – це фондовий ринок, ринок деривативних фінансових інструментів та грошовий ринок.

Крім цього виділяють первинний і вторинний ринки цінних паперів. На первинному ринку цінних паперів процвітає продаж «свежевипущенной» цінних паперів. Вторинний ринок має дві складові: біржову та позабіржову торгівлю. Біржова торгівля проходить на фондових біржах, а позабіржова - це вулична торгівля. [1, с. 16].

Основна мета ринку цінних паперів - акумуляція фінансових ресурсів та їх перерозподіл шляхом вчинення різноманітних угод між учасниками ринку. При цьому для здійснення всіх цих операцій потрібні цінні папери, тобто ринок цінних паперів є посередником між інвесторами та емітентами цінних паперів. На ринку мають місце різні види операцій з цінними паперами. Всі операції проводяться декількома великими групами учасників ринку. По-перше, це оператори, які здійснюють операції купівлі-продажу цінних паперів. По-друге, це організатори, які відповідають за якісну роботу торгових майданчиків. По-третє, це банки, депозитарії, клірингові організації тощо, які здійснюють облік взаємних зобов'язань. По-четверте, це реєстратори, які роблять записи в реєстрах акціонерів про власників ЦБ. [2, с. 48].

Цінний папір починає свій шлях на первинному ринку, де відбувається її первинне розміщення. Перший інвестор, що купив цінний папір, має право перепродати її, обміняти і т.д. Дилер, що купив папір, продає її за ринковою ціною [3].

Звертаючи свою увагу до нормативно-правової бази, зокрема до науково-практичного коментаря Господарського кодексу України в якому зазначено в першому абзаці ч. 1 коментованої статті кореспондує і майже повністю повторює текст ст. 143 ГК України, уточнюючи, що випуск, розміщення та обіг цінних паперів здійснюються суб'єктами господарювання в межах їх компетенції. В чинному законодавстві термін «випуск цінних паперів» вживається в двох значеннях: 1) як сукупність дій емітента, що провадяться в установленій законодавством послідовності і спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників (емісія);

2) як сукупність певного виду емісійних цінних паперів одного емітента, однієї номінальної вартості, які мають однакову форму випуску і міжнародний ідентифікаційний номер та забезпечують їх власникам однакові права незалежно від часу придбання і способу їх емісії.

Емісія (випуск) цінних паперів охоплює сукупність дій емітента, що провадяться в установленій законодавством послідовності і спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників (ст. 1 Закону «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Емісію (випуск) цінного папера можна розглядати як процес створення об'єкта права - емісійних цінних паперів, який передувє акту розпорядження ними емітентом цінними паперами. Етапи емісії повинні наставати в суворо визначеній послідовності, порушення якої є підставою для відмови в державній реєстрації випуску цінних паперів, визнання його таким, що не відбувся, визнання емісії недобросовісною та недійсною.

Емісія цінного папера є передумовою виникнення прав, що ним посвідчуються. Відносини між емітентом та набувачем (першим власником) цінного папера в процесі розміщення мають зобов'язально-правовий характер; їх змістом є зобов'язання емі-

тента передати, а набувача прийняти право власності на новостворену річ - емісійний цінний папір та оплатити його. [4; ст.163].

Отже, емісія цінних паперів на ринку цінних паперів і «мініринках» країни має досить вагоме значення і з кожним роком удосконалює свою діяльність.

1. Гончарова Н.В. Проблеми функціонування ринку цінних паперів України. Формування ринкових відносин в Україні. 2008. Випуск 5(84). 15–18 с.
2. Яцук В. Становлення та перспективи розвитку фондового ринку України. Вісник Київського національного торговельно - економічного університету. 2011. Випуск 6 (80). 46 – 55с.
3. Рекуненко І. Періодизація розвитку фондового ринку України. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2015. № 1. Режим доступу: http://ekon_2015_1_5.pdf
4. Науково-практичний коментар від 01.01.2016. Режим доступу: ips.ligazakon.net/document/.

Дубицька Н.Т.

Адвокат, аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ДЕЯКІ КОЛІЗІЙНІ АСПЕКТИ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН НЕМАЙНОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Донедавна у своїх наукових працях дослідники доволі небагато говорили про немайнові аспекти відповідальності у приватному праві, а той не піднімали цю тему взагалі. Тому, назріла проблема по-перше: дослідити це явище в українській правовій науці, по-друге: дати авторське визначення і, зрештою, визначити детермінанти меж відповідальності у приватному праві.

На сьогодні є чимало нормативно-правових актів, присвячених правовому регулюванню особистих немайнових прав Людини в сфері охорони здоров'я. Серед них: Конвенції про права людини в біомедицині (Convention on Human Rights and Biomedicine. DIR/JUR (96), 14, Strasbourg 1996) відомості про стан здоров'я людини визнає складовою права на повагу до приватного життя (ст. 10) та охороняється також положеннями Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8).

Серед вітчизняних також : Основи законодавства про охорону здоров'я від 19.11. 1992 № 2801 у первинній редакції із змінами і доповненнями, який є інкорпорованим актом. Є також чимало спеціальних нормативно-правових актів, присвячених захисту прав і свобод Людини у сфері охорони здоров'я. Однак, все ще не вирішеними залишаються чимало колізійних питань на практиці, зокрема, і проблема визначення моральної шкоди

Особливість цивільної відповідальності проявляється також у одній із її форм, а саме способі та порядку відшкодування моральної шкоди. З цього приводу погляди науковців є неоднозначними. Так, адже в Україні не лише не передбачено чітких методик нарахування розміру моральної шкоди, а й навіть бодай нижньої чи верхньої межі, як орієнтирів, що і мотивує суд в процесі визначення розміру відшкодування моральної шкоди враховувати основоположні цивілістичні засади розумності та справедливості. Причому моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана, головним чином, з розміром цього відшкодування.

Як правило, нарахований розмір моральної шкоди підлягає відшкодуванню одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом. Для прикладу, скажімо, моральна шкода, завдану каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, відшкодовується шляхом здійснення щомісячних платежів.

Як відомо, формула Єрделевського була детермінантом формування розміру моральної шкоди досить довгий час. Але ця матриця так і не стала тою основоположною підвалиною для визначення суми відшкодування ані в судовому порядку, ані в науковій сфері. І це не випадково. Адже на сьогодні все ще не вирішеною залишається проблема : як визначати межі розміру моральної шкоди.

В судовій практиці досить часто виникають питання, що пов'язані з розміром відшкодування моральної шкоди. Незважаючи на такі практичні неоднакові позиції, Цивільний кодекс України (далі – ЦК) залишає питання про встановлення розміру відшкодування моральної шкоди без належного правового врегулювання. За загальним правилом, моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Що стосується

розміру грошового відшкодування моральної шкоди, то законодавець зазначає, що його визначає суд залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення. Можна прийти до висновку про те, що при встановленні розміру такого відшкодування ні суд, ні сторони не матимуть жодних законодавчих підстав для його визначення.

Традиційно в українській цивілістичній науці виокремлюють три основні групи зобов'язань (йдеться про немайнові):

- 1) послуги лікарів
- 2) такі, що виступають в якості доповнення до майнового (оренди житла із зобов'язанням повернення не пізніше певної години і не створювати шуму або до речового права;
- 3) непоіменовані зобов'язання (не грати в карти, не відвідувати розважальних закладів).

Вважаю досить послідовною тезу про те, що і договірні, і деліктна відповідальність може поєднуватися в рамках одного виду правовідносин. В цьому аспекті доречно буде наголосити про межі відповідальності, адже саме завдяки цьому приклад яскраво простежується (симбіоз) пріоритет договірної відповідальності (якщо в договорі передбачено більший розмір та обсяг збитків, то застосовуються договірні санкції), якщо ж у договорі не передбачено межі відповідальності, то підлягатимуть використанню ті рамки, які будуть доведені у судовому порядку.

Таким чином, на сьогодні є нагальна потреба встановити на законодавчому рівні нормативи визначення як моральної шкоди, так і визначення меж матеріальної шкоди. Пропоную визначити єдину матрицю такої дуалістичної моделі, яка б була універсальною і в сфері договірних відносин, і в спектрі деліктних.

Ці проблемні аспекти правового регулювання меж відносин відповідальності у приватному праві потребують подальшого наукового дослідження у спектрі аналізу праволюдських проблем

1. *Konstytutsiia Ukrainy. Data onovlennia 07.02.2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>*

2. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.07.2019 r. № 2341-III. (2019). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 25–26, from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>*
3. *Vasilyeva A.S. Podtserkovnyy O.P. Khozyaystvennoye pravo Ukrainy/ (2008). Kharcov: OOO “ Odissey”[in Russian]*

Зеліско А.В.

*Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника, доктор юридичних наук,
професор*

ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО, СТВОРЕНЕ ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ-ПІДПРИЄМЦЕМ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У 2016 році статус фермерських господарств зазнав чергового оновлення, оскільки запроваджено таке поняття, як сімейне фермерське господарство із статусом юридичної особи, а також фермерське господарство, створене фізичною особою-підприємцем. Водночас, аналіз чинної редакції означеного нормативного акта свідчить про те, що традиційна проблема із правовим режимом майна фермерських господарств зберігається. Наявність двох конструкцій фермерських господарств: юридичної особи і фізичної особи-підприємця визначає потребу диференціації правового режиму їх майна. Адже юридична особа вимагає відокремлення майна від засновників, а конструкція фізичної особи-підприємця – ні.

Механізм майнової відокремленості фермерського господарства у такій формі ґрунтовно відрізняється від цього ж господарства із статусом юридичної особи. Адже використання для підприємницької діяльності конструкції фізичної особи-підприємця не передбачає відокремлення майна фізичної особи і майна фізичної особи. Виходячи із ч. 1 ст. 52 ЦК України фізична особа - підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення [1]. І, в принципі, якщо фермерське господарство створюється однією фізичною особою (а згідно із ст. 50 ЦК України це фізична особа із пов-

ною цивільною дієздатністю), то питань щодо правового режиму його майна не виникає. З правової позиції таке створення фермерського господарства фізична особа оформляє шляхом декларації та наступної державної реєстрації підприємця. Однак, згідно із ч. 1 ст. 81 спеціального Закону сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи може організовуватися фізичною особою спільно з членами її сім'ї на підставі договору про створення сімейного фермерського господарства [2]. І, безумовно, тут виникає питання, по-перше, щодо правового режиму майна, яке використовується для ведення сільськогосподарської діяльності, по-друге, щодо договору, який укладається між членами сім'ї, але державну реєстрацію як фізична особа-підприємець проходить лише особа засновника. То чи несуть майнову відповідальність за зобов'язаннями фермерського господарства інші його члени. Видається, що ці питання мали б вирішуватись у договорі між засновником, який реєструє себе як підприємець та членами його сім'ї. Відповідно до правової позиції Верховного Суду «саме по собі використання земельної ділянки, яка належала члену фермерського господарства на праві особистої приватної власності, для цілей фермерського господарства не змінює правового статусу спірної землі з приватної на спільну сумісну чи спільну часткову власність»[3]. Таким чином, якщо положення щодо правового режиму майна і земельних ділянок, які використовуються для ведення фермерської діяльності у договорі відсутні, то вони залишаються на тому самому правовому режимі, який був до створення такого фермерського господарства. Відповідно до ч. 5 ст. 81 Закону України «Про фермерське господарство», серед умов договору про створення сімейного фермерського господарства зазначають, у тому числі, правовий режим спільного майна членів господарства і, відповідно, порядок розподілу прибутку такого господарства. Однак Закон не дає відповіді про природу цього договору, про те, чи вносять члени сім'ї вклади в спільне майно фермерського господарства і чи несуть майнову відповідальність за його зобов'язаннями, а якщо несуть, то в яких межах.

Відповідно до положень Закону «Про фермерське господарство» спочатку укладається договір між членами сім'ї щодо створення господарства і в ньому прописують особу, яка стане

його головою і реєструватиметься як фізична особа-підприємець. Такий договір за своєю природою нагадує установлений у ст. 1130 ЦК України договір про спільну діяльність, за яким учасники зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить закону. У ч. 2 ст. 1131 ЦК України визначаються умови договору про спільну діяльність: координація спільних дій учасників або ведення їхніх спільних справ, правовий статус виділеного для спільної діяльності майна, покриття витрат та збитків учасників, їх участь у результатах спільних дій та інші умови, які установлюються домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом про окремі види спільної діяльності. Така договірна конструкція можлива до використання як з об'єднанням вкладів учасників, так і без нього. Якщо ж такий договір використовується для здійснення підприємницької діяльності, то учасники відповідають солідарно за спільними зобов'язаннями, незалежно від підстав їх виникнення (ч. 2 ст. 1138 ЦК України).

Але застосування такої конструкції договору не вимагає подальшої реєстрації одного із його сторін в якості фізичної особи-підприємця, так як це вказано в ст. 1 та ст. 81 Закону України «Про фермерське господарство». Видається, що застосування договору про спільну діяльність (як об'єднанням вкладів чи без такого об'єднання) для створення фермерського господарства є вдалим кроком, враховуючи зрозумілість цієї конструкції, її умов, положень щодо можливого правового режиму майна і щодо відповідальності членів такого господарства за його діяльність. Вимога ж щодо реєстрації однієї із сторін договору і якості фізичної особи-підприємця, зазначена в спеціальному Законі, в разі використання договору про спільну діяльність виглядає дещо нелогічно. Таким чином, форма створення фермерського господарства членами сім'ї з наступною реєстрацією одного із них в якості фізичної особи-підприємця потребує однозначно законодавчого доопрацювання.

1. *Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.*

2. *Про фермерське господарство* : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. Редакція від 01.05.2016, підстава 1067-19. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45. Ст. 363 URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
3. *Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 02.06.2021 року № 372/1075/19*. URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/5086>.

Ковалишин О.Р.

*НДІ приватного права і підприємництва ім.
академіка Ф.Г.Бурчака, старший науковий
співробітник відділу правового забезпечення
ринкової економіки, к.ю.н., доцент*

ДІЯ-СІТІ ТА ПРАВОВІ ЗАПОЗИЧЕННЯ

В даний час законодавчому забезпеченню науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні приділяється значна увага. У той же час спрямованість вітчизняної економіки на інноваційну діяльність загалом ще недостатньо забезпечена заходами державного стимулювання. З цим пов'язана відсутність достатньої кількості малих та середніх підприємств, яких можна віднести до інноваційних категорій. В умовах спрямованості економіки України на інноваційний розвиток потрібен високий рівень фінансування, створення науково обґрунтованої теоретичної бази і добре відпрацьованого механізму стимулювання інноваційних процесів. У рамках цього у довгостроковій перспективі важливу роль у процесі стимулювання інвестиційної активності відіграє підтримка малого підприємництва, ІТ-сектору. Оскільки саме ця сфера істотно впливає на розвиток та оновлення економіки, дозволяє вирішувати складні соціальні проблеми та сприяє збільшенню робочих місць.

З метою створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу в Україні, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій і талановитих фахівців 15 липня 2021 року прийнято Закон України № 1667-ІХ «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (далі – Закон) [1]. Для стимулювання розвитку цифрової економіки Закон запроваджує правовий режим «Дія Сіті» та визначає організаційні, правові й фінансові засади його функціонування.

Станом на 16 лютого статус резидента спеціального правового та податкового простору «Дія.City» отримали 55 українських та міжнародних ІТ-компаній, а всього заявки на вступ подали понад 70.

Серед іншого Законом запроваджується у вітчизняне право ряд чергових правових запозичень з системи англо-американського права, таких як механізм придбання частки у статутному капіталі з відкладальною або скасувальною обставиною або опціон (ст. 30), можливість виконання обов'язків виконавчого органу у ТОВ юридичною особою (ст. 33), преференції для кредиторів в разі припинення (liquidation preferences), договір позики з альтернативним зобов'язанням (ст. 29) та ін. Згадані, невідомі до цього часу українському корпоративному праву, правові інститути за браком часу поки-що не знайшли відповідного належного осмислення в правовій науці. Тому актуальним є аналіз одного із них – договору позики з альтернативним зобов'язанням (конвертація боргу в частку у статутному капіталі (convertible loan).

Впровадження вище зазначених правових запозичень обумовлено тим, що більшість клієнтів українського ІТ-сектору знаходяться у США (близько 50%), країнах Західної Європи та у Великобританії (близько 40%). Більше того, іноземні інвестиційні та М&А угоди найчастіше підпорядковуються праву Англії та Уельсу [2]. До прикладу, прообразом договору конвертованої позики є давно існуючі США Simple Agreement for Future Equity (SAFE) і Keep it Simple Security (KISS). В США конвертований борг, сприймається як відкладена пряма інвестиція (конвертація боргу в акціонерний капітал відбувається приблизно у 50% випадків, а часом сягає 80-90% та особливо популярний серед новостворених товариств) [3]. В Європі конвертований борг частіше застосовується великими і фінансово стійкими компаніями, а право на конвертацію грає роль додаткового стимулу для інвесторів, які обирають опцію входження до статутного капіталу позичальника приблизно у 27% випадків [4].

Застосування інституту конвертованого боргу в країнах з розвинутою ринковою економікою обумовлено:

1) можливістю для кредитора отримати більш високу прибутковість за рахунок погашення своїх вимог в обмін на акції

боржника із задалегідь узгодженою знижкою або за рахунок реалізації спеціальних опціонів на придбання акцій боржника (варантів);

2) більш вигідним для боржника фінансуванням на менш жорстких умовах (в тому числі стосовно наданого забезпечення) порівняно з прямими інвестиціями чи банківським кредитуванням,

3) опцією перенесення витрат на обслуговування боргу на момент його погашення;

4) можливістю обійти законодавчі обмеження інвестора (кредитний рейтинг конвертованого боргу є вищим, ніж кредитний рейтинг прямих інвестицій, тому що у разі неспроможності позичальника: 1) вимоги кредиторів мають перевагу перед вимогами акціонерів; 2) на директорів та посадових осіб товариства-боржника покладається за певних обставин субсидіарна відповідальність перед кредиторами, в той час як перед акціонерами такі зобов'язання відсутні;

5) хеджування ризиків позикодавця, пов'язаних з неможливістю достовірно спрогнозувати вартість активів боржника, коли грошова оцінка товариства, що не має ще ні фінансової історії, ні готового продукту, ґрунтується переважно на припущеннях та довірі.

Висновки. Поряд з безумовними перевагами запозичення інститутів іноземного права несе в собі певні ризики. По-перше, виникає імовірність численних товариств із «роздутим» статутним капіталом за рахунок неіснуючих активів, виникненням «бульбашкових» товариств капіталу, статутний капітал яких не підтверджений активами.

По-друге, відносна «скупа» регламентація окремих правових інститутів, які запозичені з іноземного права, (договору позики з альтернативним зобов'язанням, опціон, тощо) зумовлює ризик порушення прав учасників (акціонерів), особливо міноритарних, в частині розмивання їх частки в активах товариства.

1. *Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 року № 1667-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

2. Луговський О. Нові правові інструменти в «Дія Сіті». URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/novi-pravovi-instrumenti-v-diya-siti.html>
3. Barry J. Kramer, Steven S. Levine. 2012 Seed Financing Survey. *Internet/Digital Media and Software Industries*. URL: <http://www.fenwick.com/publications/Pages/Seed-Finance-Survey-2012.aspx>
4. Marie Dutordoir, Linda Van de Gucht. *Why Do Western European Firms Issue Convertibles Instead of Straight Debt or Equity? European Financial Management, Vol. 15, No. 3, 2009. P. 564-565, 570.*

Максимів Л.В.

аспірант Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В умовах постійного розвитку науки, товарно-грошових відносин, технологій збільшується роль нематеріальних цінностей в економіці. Зокрема провідне місце серед об'єктів, що входять до господарського обороту займають цифрові речі. На сьогодні поняття цифрових речей законодавчо не визначено, однак є законопроект покликаний врегулювати дані правовідносини.

Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав №6447 від 17.12.2021 визначає цифрову річ як предмет цифрового середовища, який перебуває в обороті лише у цифровій формі, та щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Цифровими речами є віртуальний актив, цифровий контент, онлайнвий обліковий запис, гроші та цінні папери, що існують виключно у цифровій формі [1].

З наведеного визначення випливає, що цифрові речі це речі, які не мають матеріальної форми, тобто є безтілесними та з приводу яких виникають цивільні права та обов'язки.

Різновидом безтілесних речей з приводу яких виникають цивільні права та обов'язки є нематеріальні блага, то під якими слід розуміти явища та цінності, які здатні задовольняти потреби

людини, невіддільні від особистості (носія), і які не мають економічного змісту.

Глава 15 Цивільного кодексу України закріплює перелік нематеріальних благ. Зокрема сюди належать результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, особисті немайнові блага.

Результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють цивільні права та обов'язки. Інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Особистими немайними благами, які охороняються цивільним законодавством, є: здоров'я, життя; честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством [4].

За словами О.М. Вінник посилаючись на статтю 139 ГК, розрізняє дві основні форми майна: майно в речовій формі (тілесне майно або речі) і нематеріальні активи (безтілесне майно). Разом з цим науковець відносить до безтілесного майна нематеріальні активи, корпоративні права, цінні папери [3].

Зі слів авторки бачимо, що спочатку майно в тілесній формі і безтілесній тотожні поняття, однак далі простежується співвідношення як частина і ціле. Ми вважаємо, що дані поняття, а саме майно в тілесній формі і безтілесній формі є тотожними поняттями. Разом з цим вважаємо за доцільне визначити, що законотворець розуміє під категорією «нематеріальний актив».

Зокрема у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» визначається нематеріальний актив як об'єкт (об'єкти) права інтелектуальної власності, а також інші аналогічні права, визнані в порядку, встановленому законодавством, об'єктом права власності [4].

Що стосується переліку об'єктів інтелектуальної власності, то стаття 420 Цивільного кодексу України визначає:

літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування на-

півпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення [5].

Узагальнюючи наведені вище визначення категорії «нематеріальний актив» нами було виокремлено декілька основних ознак, за якими об'єкт може бути віднесений до його складу, зокрема:

- Першою характерною ознакою яку вважаємо за доцільне виокремити є відсутність матеріальної структури. Поняття «нематеріальний» виступає характеристикою якісної структури об'єкта. Для чіткого розуміння правової сутності нематеріальних активів потребує конкретизації термін «матеріальний». Слово «матеріальний» (від англ. – tangible) означає торкатися, відчувати [10].

Отже «нематеріальний» (від англ. - intangible) варто визначити як безтілесне новоутворення, яке людина не здатна відчутти за допомоги органів чуття – слуху, зору, нюху, торкання, а також на смак – через його нематеріальну природу.

Нематеріальні об'єкти походять від юридичних прав або прав, що виникають з контракту, і тому вони не мають фізичної субстанції. Нематеріальні активи невлвовимі та безтілесні, до них не можна доторкнутися, відчутти [6].

- Можливість ідентифікації. Ця властивість виступає базовою, але не єдиною специфічною особливістю нематеріальних активів, що відрізняє їх від інших довгострокових активів. Можливість ідентифікації означає, що актив можна розпізнати як самотійну одиницю [7].

Для визначення поняття «ідентифікація» звернемося до нормативних та доктринальних джерел.

Ідентифікація об'єктів інтелектуальної власності розглядається в Національному стандарті № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», в якому зазначено: «Під час обстеження об'єкта права інтелектуальної власності, яке проводиться з метою його ідентифікації, з'ясовується наявність матеріального носія об'єкта та документів, що засвідчують майнові права інтелектуальної власності і факт видачі дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності» [8].

В Українській Радянській Енциклопедії наведено таке визначення: «ототожнення предметів і людей за їхніми характерними ознаками» [9].

Ми погоджуємось з думкою Г.В. Нашкерської, яка під ідентифікацією розуміє можливість виокремлення з інших активів, що практично не завжди вдається [10].

Ми відносимо до основних ознак, які характеризують нематеріальні активи – нематеріальність а також можливість ідентифікації.

Разом з цим деякі науковці виокремлюють наступні ознаки, зокрема О.І. Іванець розглядає наступні критерії визначення нематеріального активу – це немонетарність та нематеріальність [11].

Гусь А. В. виділяє три властивості, наявність яких дозволяє віднести той чи інший об'єкт до категорії нематеріальних активів: немонетарність, нематеріальність, можливість ідентифікації [4].

Частина науковців виокремлюють наявність наступних ознак, зокрема:

- наявність певного строку корисної дії нематеріальних активів, від 1 року і більше, як одну з основних ознак. Однак виділення такого критерію на нашу думку виступає не завжди доцільним, оскільки обмеження строку до 1 року звужує перелік об'єктів, що входять до складу нематеріальних активів. Наприклад, права на здійснення торговельної діяльності, право на користування окремими видами природних ресурсів тощо. У господарській практиці підприємств присутні нематеріальні активи, що мають термін використання менше року. Прикладом можуть служити права на здійснення торгової діяльності, програмне забезпечення тощо. Тому вважаємо виділення даної ознаки не цілком доречним.

- можливість отримання майбутньої економічної вигоди від його реалізації або використання – це потенціал, який може сприяти надходженню на підприємство грошових коштів та їх еквівалентів.

До майбутньої економічної вигоди, що виникає з нематеріальних активів, може відноситися виручка від продажу продуктів або послуг, зниження витрат або інші вигоди, що виникають від

використання активу підприємством. Майбутні економічні вигоди від використання об'єкта нематеріальних активів можуть бути отримані у вигляді збільшення доходу від реалізації продукції, економії витрат або у вигляді інших вигод, які є результатом використання цього об'єкта. Дану ознаку також не можемо віднести до основних ознак, оскільки використання чи створення нематеріального активу не завжди спрямоване на отримання економічної вигоди.

Специфічним різновидом нематеріальних активів виступають віртуальні активи, оскільки дана категорія тільки зароджується в нашому суспільстві.

Разом з цим позитивним кроком щодо врегулювання віртуальних активів є прийняття 17.02 2022 року Закону України «Про віртуальні активи», однак даний закон ще не вступив в силу.

Законотворці під віртуальним активом розуміють нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Також віртуальні активи можуть бути незабезпеченими або забезпеченими.

Незабезпечені віртуальні активи майнових прав не посвідчують. Забезпечені віртуальні активи посвідчують майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав.

Під забезпеченням віртуального активу розуміється посвідчення ним майнових прав, зокрема прав вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Забезпечення віртуальних активів не є забезпеченням виконання зобов'язання. Під посвідченням майнових прав розуміється підтвердження права власника забезпеченого віртуального активу вимагати об'єкт забезпечення.

Отже, нематеріальні активи це об'єкти права інтелектуальної власності, що можуть бути оцінені в грошовому еквіваленті, а також право на використання надр чи інших природних ресурсів тощо. Виокремлюють наступні групи нематеріальних активів, зокрема: права користування природними; права користування; права на комерційні позначення; права на об'єкти промислової

власності; авторське право та суміжні з ним права; інші нематеріальні активи.

До основних ознак які характеризують нематеріальні активи ми відносимо нематеріальність, тобто відсутність матеріальної форми об'єкта а також можливість ідентифікації, а саме виокремлення активу серед інших об'єктів цивільних прав.

Що стосується тенденції розвитку правового регулювання нематеріальних активів, то позитивним кроком у є створення проекту Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України, спрямованому на розширення кола об'єктів цивільних прав №6447 від 17.12.2021, а саме визначення поняття цифрова річ. Цифрова річ є предметом цифрового середовища, яка перебуває в обороті лише у цифровій формі, та щодо якої можуть виникати цивільні права та обов'язки. Цифровими речами є віртуальний актив, цифровий контент, онлайнвий обліковий запис, гроші та цінні папери, що існують виключно у цифровій формі

Разом з цим вагомим внеском у розвиток правового регулювання нематеріальних активів є прийняття Закону України про «віртуальні активи» який прийнятий для регулювання відносно нового різновиду нематеріальних активів, а саме віртуальних активів, під якими законотворець розуміє об'єкт цивільних прав, який має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі.

1. *Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав №6447 від 17.12.2021*
2. *Вінник О.М. Господарське право України: навч. посіб. 2-ге вид., змін. та доп. К.: Правова єдність, 2008. □ 766 с, с. 204*
- Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 16.10.2020 №143-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>
3. *Цивільний кодекс України 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/*
4. *До питання визначення безтілесного майна в господарському законодавстві України Гусь А. В. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (21-23 квітня 2016 Р., М. Ужгород). Ужгородський національний університет; За заг. Ред. В.І. Смоланки, О.Я. Рогача, Я.В. Лазура. Ужгород: Аутодор-Шарк, 2016. 537 с.*
5. *Англо-український словник / укладач М.І. Балда. – К., 1996. – С. 490*

6. Гусь А.В. Нематеріальні активи: господарсько-правовий аспект: монографія / А.В. Гусь. Ужгород: ПП «АУТДОР - ШАРК», 2015. 248 с.
7. Гусь А.В. Поняття та ознаки нематеріальних активів у складі майна суб'єктів господарювання // Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2012. – № 19. Том 2. – С. 182-184, с. 187
8. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»
9. Українська Радянська Енциклопедія. – Т. 5. / за ред. М. Бажана. - К.: Поліграфкнига, 1980. – 622 с
10. Наішкерська Г. Оцінка нематеріальних активів / Г. Наішкерська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – №11. – С. 23-30
11. Іванець О.І. Удосконалення класифікації нематеріальних активів. О.І. Іванець // Держава та регіон. 2006. № 2. С. 318-321

Остап'як М.М.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, аспірант кафедри
судочинства*

ОСОБЛИВОСТІ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРІЇ

Спрощене позовне провадження відіграє важливу роль у формування довіри суспільства до судової системи, адже громадяни найчастіше звертаються до суду з позовом на незначні суми, які потребують спрощеного розгляду. Спрощені процедури допомагають досягти сучасних цілей ефективності цивільного судочинства та оптимального використання ресурсів з боку сторони та суду, забезпечуючи механізм швидкого та менш затратного вирішення малозначних справ [1, с. 3]. Майже кожна країна-член ЄС містить у нормах законодавства цивільного процесу спрощення щодо загального позовного процесу, проте даний механізм закріплюється законодавцем відповідних держав у різних формах. У Цивільному процесуальному кодексі Німеччини та Австрії відсутнє спрощене провадження у вигляді окремої процедури чи механізму як наприклад в Україні, Словенії, Латвії, Польщі, проте існують певні правила спрощеного розгляду ординарної процедури позовного провадження [2].

Умови застосування процедури. Стаття 495 Цивільного процесуального кодексу Німеччини (Zivilprozessordnung) містить дві умови застосування спрощеної процедури: 1) сума позову не повинна перевищувати 600 євро; 2) суд на власний розсуд може застосувати спрощену процедуру, якщо її застосування є раціональним для розгляду справи [3]. Цивільний процесуальний кодекс Австрії у свою чергу передбачає спрощення позовного провадження як можливості суду застосовувати конкретні процесуальні правила розгляду справи у випадку якщо сума позову не перевищує 1000 євро [4]. При цьому законодавці Німеччини та Австрії жодним чином не обмежують застосування спрощеної процедури судом внаслідок спеціалізації справи у цивільному процесі. Тобто у спрощений порядок розгляду справ можуть підпадати усі справи, які розглядає суд першої інстанції.

Розгляд справи судом. Німецький законодавець надав право суду на власний розсуд застосовувати спрощену процедуру, проте суд не зобов'язаний застосовувати спрощене провадження. Сторони не мають права заперечувати щодо застосування даної процедури для розгляду справи. Через малозначність справи сторони можуть представляти свої інтереси в суді самостійно, суддя зобов'язаний інформувати та надавати консультації стороні про провадження з правової та практичної точки зору, навіть якщо сторона має юридичного представника [2]. Спрощення процедури відбувається на етапі подання позовної заяви, при малозначних справах, сума позову яких не перевищує 600 євро, сторона може подати позов усно для реєстрації у канцелярії суду. Відповідно до ч. 2 ст. 128 ЦПК Німеччини, суд може ухвалити рішення без усного слухання. Він одразу визначає час, до якого можна подавати письмові доводи, клопотання, заперечення. Проте сторони мають право клопотати про усне слухання. Окрім того, спрощення проявляється на етапі дослідження судом доказів. Суд може допитати сторін, свідків, експертів через телефон або письмово, без виклику таких осіб у судове засідання. Рішення без усного слухання є неприйнятним, якщо з моменту надання сторонами згоди щодо розгляду справи без усного слухання в суді пройшло більше трьох місяців [3].

Австрійський законодавець встановлює обов'язковість спрощеного позовного провадження, при цьому сторони не вправі відмовитися від розгляду справи у спрощеному порядку. Якщо сума позову не перевищує 5000 євро, обов'язкове представництво не є необхідним для сторони. Аналогічно до цивільного судочинства Німеччини, в малозначних справах, сторона має право подати позов до суду першої інстанції усно, де позов реєструється в канцелярії суду. Відповідно до статті 273 ЦПК Австрії, у випадку, якщо сума позову не перевищує 1000 євро, суд може не враховувати надані стороною докази, якщо повне з'ясування всіх релевантних обставин було б непропорційно важким для розгляду справи [4]. Однак суддя має обов'язок ухвалити рішення добросовісно, виходячи з результатів розгляду справи в цілому. На відміну від Німеччини, австрійський законодавець не дозволяє проводити провадження повністю у письмовій формі. У цивільному процесуальному праві, згідно з принципом негайності (прямим доказам має бути надано перевагу перед лише непрямими джерелами доказів), тобто письмові свідчення свідків, подані як документальні докази не допускаються судами для вирішення справи по суті [2].

Рішення суду. В австрійському і німецькому цивільному процесі вимоги до рішення суду, які ухвалені в спрощеному провадженні є менш суворими в порівнянні з ухваленням рішення у звичайному провадженні. Наприклад, опис фактів може бути опущено. Також, суд може не викладати у рішення підстави його прийняття, якщо сторони готові з цим погодитися, або якщо істотний зміст підстав уже викладено в протоколі суду. Однак, з огляду на вимоги міжнародних правовідносин, підстави рішення повинні бути зазначені, якщо очікується виконання рішення за кордоном (ст. 313а ЦПК Німеччини).

Оскарження судового рішення. Оскарження рішення суду, яке винесено в порядку спрощеного провадження німецький законодавець за загальним правилом не допускає. Проте суд першої інстанції у своєму рішенні може надати можливість сторонам оскаржити рішення. Відповідно до ст. 511 ЦПК Німеччини, суд першої інстанції у своєму рішенні дозволяє його оскаржити в апеляційному порядку, якщо справа має принципове значення або подальший розвиток права чи збереження єдиної судової прак-

тики потребує рішення апеляційного суду [3]. Цивільне процесуальне законодавство Австрії дозволяє оскаржити рішення щодо малозначних справ за позовами до 2700 євро на підставі неправильної оцінки юридичної суті справи або на підставі недійсності рішення (процесуальні помилки) [4].

Висновки. ЦПК Німеччини та ЦПК Австрії чітко не закріплюють процедуру спрощеного позовного провадження, проте надає право суду застосовувати даний механізм при умові що сума позову не перевищує відповідний грошовий ліміт, надаючи суду широкі дискреційні повноваження. При цьому процедура спрощеного провадження є обов'язковою для сторін, які не вправі клопотати суд про розгляд справи у загальному провадженні. В даних двох країнах у спрощеному провадженні не обов'язкова участь адвоката чи юридичного представника, але на протипагу підвищується активна роль судді задля збереження ефективності процесу. Німецький законодавець надає право суду вирішувати дрібні спори у спрощеному порядку виключно письмово, якщо протилежного не вимагають сторони, проте австрійське право все ж зобов'язує суд викликати сторони у судове засідання задля дотримання принципу безпосередності судового процесу. Законодавці обох країн дотримуються принципу пропорційності під час розгляду справи, так для отримання доказів у малозначних справах застосовуються менш суворі правила, що забезпечує баланс ефективності реалізації спрощеного механізму розгляду справи. При цьому в обох країнах за загальним правилом апеляційне оскарження малозначних не допускається, крім чітко встановлених суворих винятків для уникнення помилок в судочинстві, вироблення єдиної сталої судової практики та збереження ефективності судочинства.

1. *Petkova S., Gladys R. Two For One: How Leveraging Small Claims Procedures Can Improve Judicial Efficiency and Access to Justice / Equitable Growth, Finance and Institutions Notesю – Washington, DC: World Bank, 2020. – 10 с.*
2. *Small claims. European Judicial Network (in civil and commercial matters). URL: https://e-justice.europa.eu/content_small_claims-297-pl-en.do?member=1. (дата звернення: 13.05.2022).*
3. *Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781), die zuletzt durch Artikel 3 des*

-
- Gesetzes vom 5. Oktober 2021 (BGBl. I S. 4607) geändert worden. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/> (Дата звернення: 13.05.2022).*
4. *Gesetz vom 1. August 1895, über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten (Civilprozessordnung). StF: RGBl. Nr. 113/1895. Stand der Gesetzesgebung: 18.04.2022. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/zpo> (Дата звернення: 13.05.2022).*

Петечел Н.М.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, викладачка кафедри
судочинства, к.ю.н.*

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Аналіз історії становлення будь-якого правового інституту є необхідною передумовою для визначення закономірностей його розвитку, він надає можливість встановити особливості у його правовому регулюванні, визначити перспективи і шляхи подальшого вдосконалення відповідного правового явища. Як слушно зазначають науковці, більшість теоретичних конструкцій, зберігаючи свої основні риси, набуті за часів становлення, трансформуються залежно від конкретних соціально-економічних умов [1, с. 59].

Відносини медичного страхування, які є ефективним механізмом захисту майнових інтересів членів суспільства від можливих негативних наслідків, знаходять свій прояв на всіх етапах розвитку суспільства, безумовно, із тією специфікою, яка притаманна кожному історичному періоду. Кожен етап розвитку нашої держави знайшов безпосереднє втілення у постулатах страхування, він також вплинув на особливості трактування самого поняття страхування та страхових правовідносин.

Основними етапами становлення та розвитку інституту медичного страхування у вітчизняному праві є:

1. Перший період (зародження страхових відносин – IX ст. – XVIII ст.), який характеризується зародженням страхування у галузі перевезень на теренах Київської Русі, де значну роль в перевезеннях вантажів на далекі відстані відіграло чумацтво. Під час далеких подорожей не витримували вантажу воли, ламались

вози, хворіли й самі чумаки. На цьому етапі виникла ідея перерозподілу збитків між окремими групами осіб [2, с. 18]. У той час пов'язані з процесом компенсації шкоди відносини ще не мали відповідного правового оформлення, страхування здійснювалося на принципах взаємного страхування і не переслідувало комерційної цілі. В цей період не вдавалися до попередньої сплати регулярних внесків на створення й поповнення резервного фонду, але це не заважало виконанню зобов'язань щодо відшкодування збитків.

2. Другий період (формування страхових відносин – початок XVIII – початок XX ст.), який характеризується переважанням принципу диспозитивності при регулюванні страхових відносин і пов'язаний з розвитком комерційного страхування. Характерним у цей період є виникнення значної кількості видів майнового та особистого страхування, створення великої кількості страхових товариств, а також виникнення системи обов'язкового державного соціального страхування. Особливостями страхування цього періоду було поступовість його запровадження протягом декількох років, територіальна обмеженість поширення, охоплення страхуванням виключно недержавної сфери промисловості.

3. Третій період (становлення страхових відносин – 1963 – 1993 рр.), який характеризується тим, що відносини страхування опосередковувалися єдиним договором державного страхування та відсутністю практики добровільного страхування.

4. Четвертий період (сучасний розвиток страхових відносин – 1993 р. – сьогодні), який характеризується становленням приватноправових засад у сфері страхування в цілому та медичного страхування зокрема, розвитком ринкових відносин, остаточним переходом до приватноправового механізму регулювання страхових відносин, прийняттям низки спеціальних нормативно-правових актів з метою регулювання страхових відносин, закріпленням у самостійний інститут у ЦК України положень про договори страхування, поступовим удосконаленням механізму правового регулювання страхових відносин.

Безпосереднє удосконалення нормативної бази у сфері страхування неможливо без урахування світового досвіду передумов виникнення та формування страхування в цілому та страхової ді-

яльності зокрема. Це дає змогу не повторювати помилки минулих часів та перейняти перевірену часом практику.

1. Резнікова В. В. *Сутність категорії «послуга»: аналіз існуючих концепцій. Вісник господарського судочинства. 2009. № 1. С. 58–68.*
2. *Страховання: підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2002. 599 с.*

Стасів А.П.

*аспірант Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

РОЛЬ ЗАСНОВНИЦЬКИХ ДОГОВОРІВ В ІННОВАЦІЙНИХ ЮРИДИЧНИХ ОСОБАХ

Цивільно-правовий договір на сьогодні дійсно став максимально універсальним регулятором суспільних відносин, зокрема, й тих, які виникають в сфері розробки та реалізації інновацій. Свобода договору дозволяє ефективно урегулювати у договорі умови, вигідні індивідуально для учасників конкретних відносин. Договірні конструкції опосередковують відносини щодо створення інновацій, щодо запровадження їх у виробництво, щодо подальшої комерціалізації їх з метою отримання прибутку. Договори про спільну діяльність є популярною правовою формою для інноваційної діяльності. Однак, означеними сферами популяризація цивільно-правового договору як максимально ефективного регулятора не вичерпується. Феномен цивільно-правового договору, зокрема, й у досліджуваній нами площині інноваційних відносин, проявляється також у застосовуваності його й при використанні корпоративної форми інноваційної діяльності шляхом створення юридичної особи.

Корпоративна юридична особа є максимально зручною для реалізації інновацій та їх розробки за рахунок так званої корпоративності устрою, яка, по суті, передбачає об'єднання вкладів засновників (учасників) для передання їх юридичній особі з метою здійснення підприємницької діяльності, отримання прибутку в її результаті і поділу його між учасниками. В результаті участі в корпоративній юридичній особі в учасника виникає цілий комплекс майнових і немайнових прав, які іменуються корпоративни-

ми. Корпоративні ж права у повному сенсі цього поняття виникають саме в учасників підприємницьких юридичних осіб. Така позиція є пріоритетною в працях сучасних науковців [1, с. 139].

Звертаючись у площину суто інноваційних юридичних осіб та аналізуючи їх визначення у Законах України «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про наукові парки», можна зробити висновок, що законодавчо не визначено якоїсь конкретної організаційно-правової форми юридичної особи в сфері розробки та реалізації інновацій. У визначенні технологічного парку із статусом юридичної особи у Законі України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» ідеться про те, що такий технологічний парк може бути створений у будь-якій організаційно-правовій формі. Враховуючи те, що інноваційна діяльність спрямована завжди на комерціалізацію інновацій, логічним буде припущення про підприємницьку природу такої діяльності. Отже, для розробки і впровадження інновацій підходящими організаційно-правовими формами є підприємницькі товариства. Попри те, що останні, як і будь-які інші юридичні особи, створюються шляхом державної реєстрації, для них також є характерним застосування договірних конструкцій для створення. Зокрема, ідеться про засновницький договір.

Можливість для засновників використовувати такий договір при створенні юридичної особи передбачено законодавством чинним для акціонерних товариств у ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства», згідно із якою засновники можуть укласти засновницький договір при створенні акціонерного товариства; для товариств з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю у ст. 10 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» встановлено, що якщо товариство створюється кількома особами, такі особи у разі необхідності визначення взаємовідносин між ними щодо створення товариства можуть укласти договір про створення товариства в письмовій формі. Як бачимо, у законодавстві можливість такого договору це право засновників, а не їх обов'язок. І вони реалізують його, якщо воно відповідає їх інтересам. Такий договір є цивільно-правовим двостороннім чи багатостороннім правочином

і фіксує не лише волевиявлення засновників на створення юридичної особи, а й врегулює усіх відносини, які виникають при створенні юридичної особи до її державної реєстрації.

Попри те, що законодавчо такі договори передбачені лише для акціонерних та товариств з обмеженою відповідальністю, нормативні акти не містять заборони використання їх при створенні інших форм юридичних осіб.

Характерність договору як форми регулювання відносин між засновниками юридичної особи підкреслювалася неодноразово у науковій літературі ще до законодавчого їх установаження [2, с. 4]. Необхідність застосування засновницького договору при створенні підприємницьких юридичних осіб обґрунтовувалась, наприклад, у працях І.М. Кучеренко [3, с. 7].

У літературі наявні позиції, що «диспозитивність договірної регулювання відносин між засновниками, а також застосування до таких відносин усіх принципів договірної права, визначає можливість укладення подібного роду договорів засновниками при створенні будь-якої підприємницької юридичної особи приватного права, не зважаючи на відсутність у законодавстві норм, що прямо передбачають таке право». Таку позицію займає А.В. Зеліско і можемо приєднатися до вказаних тверджень [4, с. 146]. Як аргументи на користь цього можна навести особливості діяльності юридичних осіб, які функціонують у сфері розробки і реалізації інновацій. Така сфера діяльності визначає характерну для неї ризиковість, відповідно, підвищення ризиків втрат вкладів для засновників. В результаті, на етапі створення таких юридичних осіб виникає значно більше правових аспектів діяльності майбутньої юридичної особи, які потребують врегулювання ще до моменту її державної реєстрації. Це і питання вкладів, якими можуть бути відповідні об'єкти права інтелектуальної власності, і питання зобов'язань щодо їх внесення, і питання компенсацій внаслідок відсутності ефективної реалізації інновацій чи внаслідок їх не розробки і так далі. Тому для юридичних осіб у сфері інновацій засновницький договір набуває особливого значення, так як є ефективним договірним регулятором усіх можливих організаційних аспектів під час створення юридичної особи, перелік яких, враховуючи специфіку інновацій і їх розробки та впро-

вадження, значно ширший, аніж при створенні юридичної особи, відмінної від технопарку чи наукового парку.

1. Васильєва В. А. *Проблеми розвитку корпоративного права. Приватне право. 2013. № 1. С. 135–145.*
2. Спасибо-Фатєєва І. В. *Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2000. 36 с.*
3. Кучеренко І. М. *Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Ін-т д-ви і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2004. 49 с.*
4. Зеліско А. В. *Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. 445 с.*

Стефанишин Н.М.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «САМОПЛАГІАТ»

З прийняттям у 2017 році Закону України «Про освіту» в українському законодавстві запроваджено правове поняття самоплагіат як прояв академічної недоброчесності. У зв'язку з цим, як серед науковців, так і практиків існують різні думки щодо сприйняття чи несприйняття відповідного правового явища. Тому, у запропонованій тезі висловимо свої міркування щодо визначення змісту поняття самоплагіат.

Відповідно до ч.4 ст.42 Закону України «Про освіту» одним із видів правопорушень академічної доброчесності є самоплагіат - оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів [1]. Слід зазначити, що відповідний Закон чи не єдиний нормативно-правовий акт у якому визначається зміст поняття самоплагіат.

Згідно ст.50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для захисту таких прав, у тому числі судового, є

плагіат - оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [2].

Академічний плагіат - оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства (ч.4 ст.42 Закону України «Про освіту») [1].

Отже, самоплагіат - оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів. Оприлюднення (розкриття публіці) та опублікування (випуск у світ) об'єктів авторського права та суміжних прав – це способи використання твору.

Згідно ст.1 Закону України «Про авторське право та суміжні права» оприлюднення (розкриття публіці) твору - здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо; опублікування твору, фонограми, відеограми - випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав виготовлених поліграфічними, електронними чи іншими способами примірників твору, фонограми, відеограми у кількості, здатній задовольнити, з урахуванням характеру твору, фонограми чи відеограми, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і у будь-який час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами. Опублікуванням твору, фонограми, відеограми вважається також депонування рукопису твору, фонограми, відеограми у сховищі (депозитарії) з відкритим доступом та можливістю одержання в ньому примірника (копії) твору, фонограми, відеограми [2].

Досліджуючи зміст законодавчо визначених понять оприлюднення та опублікування творів робимо висновок, що наведене у Законі України «Про освіту» поняття самоплагіату не відповідає

дає змісту окреслених правових категорій, що визначені в Законі України «Про авторське право і суміжні права». Якщо оприлюднення – це дія доступу публіки до твору вперше, то оприлюднення раніше опублікованих творів – це нонсенс. Неможливо вперше зробити твір доступним для публіки, тобто його оприлюднити, якщо твір раніше вже був опублікований.

Окрім того, окреслюючи зміст поняття самоплагіат законодавець використовує поняття «нових наукових результатів», проте, що потрібно розуміти під «новим науковим результатом», хто його визначає, про який «рівень» новизни йдеться – всі ці питання залишаються без відповідей.

Поняття науковий результат визначається в ст.1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» науковий результат - нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації. Науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову, тощо [3]. Отже, якщо науковий результат – це нове наукове знання, то що слід розуміти під поняттям новий науковий результат? На нашу думку, у даному випадку має місце колізія правових норм, яку необхідно усунути шляхом приведення у відповідність наведені вище правові положення.

1. *Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.05.2022).*
2. *Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. Дата оновлення: 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3792-12> (дата звернення: 10.05.2022).*
3. *Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. Дата оновлення: 17.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 10.05.2022).*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Данилюк Л.Р.

*Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника, доцент кафедри трудового,
екологічного та аграрного права, кандидат
юридичних наук, доцент*

ПРАВО НА ЕКОЛОГІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН І ШЛЯХИ ЕКОЛОГІЧНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У національному законодавстві система екологічних прав громадян України вперше була представлена в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1]. Головний вплив на її формування мало визнання екологічних прав громадян на міждержавному рівні з подальшим їх нормативним закріпленням у міжнародних документах.

Сьогодні екологічні права громадян є самостійною групою прав, які гарантуються законодавством і є необхідними для нормального існування людини.

Більше того, огляд рішень міжнародних судів і комісій, та органів із дотримання конвенцій показує, що порушення фундаментальних прав людини є наслідком забруднення довкілля або його деградації. Ряд рішень міжнародних судів, а також судів національної юрисдикції свідчить, що екологічна шкода, заподіяна громадянам, особливо корінному населенню, є результатом порушення їх прав на життя, здоров'я, самовизначення, на право дихати чистим повітрям, пити чисту воду, їсти чисті продукти. Особливо у європейській системі простежується чіткий зв'язок між правом людини на приватне життя, правом не бути суб'єктом забруднення, правом знати про негативний вплив на оточуюче середовище [2, с. 69].

До особливостей системи екологічних прав громадян Н.Р. обецька відносить наступні:

- 1) екологічні права спрямовані на задоволення екологічних потреб і забезпечують реалізацію екологічних інтересів;
- 2) центральною ланкою, основою системи екологічних прав є право громадян на безпечне довкілля;
- 3) пріоритет екологічних прав громадян у загальній системі прав людини і громадянина, в першу чергу пріоритет права на безпечне для життя і здоров'я довкілля;
- 4) забезпечення екологічних прав громадян є центральною і кінцевою метою екологічної політики держави;
- 5) система екологічних прав громадян України, їх механізми реалізації перебувають в стадії формування [3, с. 41].

Виходячи з ст. 50 Конституції України [4], виділяють такі основоположні екологічні права як:

- 1) право на безпечне для життя та здоров'я довкілля;
- 2) право на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди;
- 3) право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення.

Як бачимо, право на екологічну інформацію належить до одних із пріоритетних у системі екологічних прав. І справді в умовах сформованого на сьогодні інформаційного суспільства належне законодавче та організаційне забезпечення будь-яких інформаційних відносин набуває все більшого значення. Якщо ж вести мову про еколого-інформаційні відносини, то фактично від рівня їх правового регулювання та якості функціонування залежить можливість здійснення не тільки права на екологічну інформацію, але в певній мірі й інших екологічних прав.

Під еколого-інформаційними правовідносинами ми розуміємо врегульовані актами міжнародного законодавства, Конституцією, законами і підзаконними нормативно-правовими актами України суспільні відносини, які виникають в процесі екологічного інформаційного забезпечення та реалізації права на вільний доступ до інформації про стан довкілля.

Об'єктом еколого-інформаційних правовідносин є екологічна інформація, а суб'єктами виступають: запитувачі екологічної інформації; розпорядники екологічної інформації та їх структурні підрозділи або відповідальні особи з питань доступу до відповідної інформації; населення в цілому.

Саме поняття екологічної інформації було закріплене в українському законодавстві в результаті підписання Орхуської конвенції, тому його визначення, яке міститься в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» в цілому відповідає Конвенції, хоча й має дещо інше, об'ємніше формулювання.

Так згідно з ч. 1 ст. 25 цього Закону, інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) – це будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про: стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів – землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення; біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію із об'єктами навколишнього природного середовища; джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей; загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей; екологічні прогнози, плани і програми, заходи, в тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища; витрати, пов'язані із здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля.

Шляхи екологічного інформаційного забезпечення окреслені в ч. 2 ст. 251 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» і здійснюються у вигляді: а) підготовки центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну полі-

тику у сфері охорони навколишнього природного середовища, і подання на розгляд Верховної Ради України щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні, а після її розгляду Верховною Радою України – опублікування окремим виданням та розміщення в системі Інтернет; б) щорічного інформування Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними державними адміністраціями, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідних рад та населення про стан навколишнього природного середовища відповідних територій; в) систематичного інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей; г) негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації; г) передачі інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналами інформаційних зв'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації; д) забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах.

1. *Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 12.05.2022).*
2. *Кравченко С. М., Андрусевич А. О., Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища: підруч. за заг. ред. проф. С. М. Кравченко. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету, 2002. 336 с.*
3. *Кобецька Н. Р. Екологічне право України: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 352 с.*
4. *Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.05.2022).*

*аспірантка 3 курсу Навчально-наукового
Юридичного інституту Прикарпатського
національного університету ім. В. Стефаника*

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ОРЕНДИ ЗЕМЛІ

На сьогоднішній день регулювання відносин оренди землі здійснюється нормами як земельного права, так і цивільного права. Нерідко науковці дискутують з приводу віднесення оренди землі до предмета правового регулювання однієї чи іншої галузі права. Відтак прихильники цивілістичного підходу посилаються на те, що оренда є інститутом цивільного права, а тому оренда землі належить до сфери впливу галузі цивільного права. На противагу цьому, представники науки земельного права вважають, що з урахуванням специфічного об'єкта орендних відносин все ж регулювання повинно здійснюватися нормами земельного права. В контексті дослідження важливо з'ясувати, нормами якої галузі права повинно забезпечуватися правове регулювання припинення права оренди землі.

А. Г. Брунь, досліджуючи генезу договору оренди землі, вважає, що «інститут орендних відносин необхідно розглядати як цивільно-правовий, якому притаманна своя історія розвитку» [1, с. 357]. І.В. Борщевський приходиться до висновків, що «...предметом регулювання цивільного законодавства повинні бути відносини, які виникають безпосередньо між сторонами договору найму (оренди) з питань істотних умов договору, передачі земельної ділянки, сплати орендної плати та припинення договору. Земельним законодавством повинні встановлюватись особливі умови надання у найм (оренду) земельних ділянок, використання землі, збереження її стану та відповідальності за порушення цих умов, тобто визначення особливих обов'язків сторін договору щодо дотримання цих умов» [2, с. 12]. Схожої позиції притримується В.В. Вилегжаніна, зазначаючи, що «...цивільним законодавством доцільно врегулювати загальні положення щодо договору найму (оренди) земельної ділянки, а земельним закріпити правила про

обмеження прав власників земель у сфері їх продажу, дарування, спадкування, міни тощо з огляду на необхідність подальшого збереження цільового (сільськогосподарського) призначення надзвичайно цінних ґрунтів» [3, с. 49]. Такі позиції видаються не зовсім логічними, адже цивільне законодавство не може врегулювати питання використання такого об'єкта як землі, оскільки відповідно до ст. 2, 3 Земельного кодексу України земельні відносини - це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею, які регулюються Конституцією України, Земельним кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами [4]. Таким чином правове регулювання використання земель є прерогативою земельного законодавства, а не цивільного.

Р.М. Гнідан приходиться до висновків, що «орендні правовідносини, що виникають на підставі договору оренди землі, - це, в першу чергу, правовідносини щодо використання землі, отримання її корисних властивостей з метою отримання майнового зиску. Тож і повинні вони входити саме до предмету цивільного права.» [5, с. 52]. Згідно із ст. 1 Закону України «Про оренду землі» використання земельної ділянки може здійснюватися для проведення підприємницької та інших видів діяльності [6]. Тому, така позиція вченого може підлягати критиці, оскільки отримання майнової вигоди не є обов'язковою вимогою при використанні землі, адже особа може використовувати земельну ділянку для задоволення особистих потреб: для експлуатації житлових та господарських будівель і споруд, для вирощування сільськогосподарської продукції з метою особистого споживання, для сінокосіння.

Представники земельно-правової доктрини, як-от, Н.В. Ільків, досліджуючи правову природу оренди земель сільськогосподарського призначення, доводять, що «оренда земель сільськогосподарського призначення – окремий комплексний правовий інститут земельного права України» [7, с. 59]. К.О. Дремлюга та Н.В. Ільків також погоджуються із позицією М.В. Шульги про те, що «... відносини у сфері орендного землекористування є предметом насамперед земельного законодавства, а цивільно-правові норми можуть застосовуватися до земельних відносин лише в тих випадках, коли ці відносини не врегульовані земельним законо-

давством» [8, с. 53; 5, с. 96; 9, с. 132-133]. О.В. Глотова вважає, що «предмет договору оренди землі є значно ширшим, тому що охоплює не тільки земельні, але і майнові відносини», а також піддає критиці окремі положення Цивільного кодексу України, який ототожнює договір оренди земельної ділянки з договором найму [10, с.14].

Питання правової природи оренди землі дискусійне, із наведених позицій можна виділити три основні концепції: перша – цивілістична, за якою договір оренди землі має цивільно-правову природу, друга – земельно-правова, відповідно до якої оренда земель є інститутом земельного права, а також третя – змішана, за якою оренда землі потребує комплексного правового регулювання нормами як земельного права, так і цивільного права.

Можна погодитися із окремими аргументами кожної з наукових доктрин, проте, зауважимо, що вчені, досліджуючи правову природу користування землями, зокрема оренди землі, акцентують увагу на різних ознаках та елементах правовідносин. Наприклад, цивілістична доктрина виходить із особливостей договору оренди землі, що є різновидом договору найму. Представники земельно-правової науки, навпаки, досліджують оренду землі, виходячи із природних характеристик землі, а також загальних положень про використання земель, інколи не надаючи договору оренди землі належної уваги. Найбільш логічною, на нашу думку, є позиція науковців про комплексне правове регулювання, зважаючи на договірний характер правовідносин оренди землі.

Дослідження припинення права оренди землі не може відбуватися виключно із позиції цивільного права або земельного права, адже право оренди землі як суб'єктивне право виходить за межі договору оренди землі і є складовою змісту правовідносин оренди землі, проте воно виникає на підставі договору оренди. Із наведеного можна дійти висновків, що правове регулювання припинення права оренди землі повинно здійснюватися на основі земельного законодавства, зокрема, Земельного кодексу України та Закону України «Про оренду землі», з урахуванням цивільного законодавства.

1. Брунь А. Г. Генезис і поняття договору оренди земельної ділянки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 22. С. 356–363.
2. Борщевський І. В. Договір найму (оренди) нерухомого майна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України. Київ, 2004. 27 с.
3. Вилегжаніна В.В. Цивільно-правове регулювання договору найму (оренди) земельної ділянки. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 200 с.
4. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III Дата оновлення: 07.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 12.05.2022).
5. Гнідан Р.М. Договір оренди земельної ділянки: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Держ. ВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», Навч.-наук. юрид. ін-т. Івано-Франківськ, 2018. 201 с.
6. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV Дата оновлення: 07.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення: 12.05.2022)
7. Ільків Н.В. Оренда земель сільськогосподарського призначення в Україні: теоретичні й практичні аспекти : монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2008. 295 с.
8. Дремлюга К.О. Підстави набуття прав на землю громадянами України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2010. 210 с.
9. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях: монография. Харьков: Консум, 1998. 224 с.
10. Глотова О.В. Правове регулювання правочинів щодо земельних ділянок в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 / Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. Київ, 2003. 20 с.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, аспірантка кафедри
продового, екологічного та аграрного права*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САНІТАРНО - ЗАХИСНИХ ЗОН АТОМНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ

Питання охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки в процесі експлуатації атомних електростанцій (АЕС) є надзвичайно актуальними для України в сучасних умовах формування рішень із подальшого розвитку і функціонування атомної енергетики.

До 1995 року в Україні взагалі не було законів, що встановлюють правову основу і принципи безпеки при використанні атомної енергії, які захищають життя, здоров'я, майно громадян і навколишнє природне середовище від можливих негативних наслідків використання атомної енергії [1, с. 63]. Щодо санітарно-захисних зон (СЗЗ) як складових механізму забезпечення екологічної безпеки, то практика їх виокремлення була введена при будівництві перших атомних енергоблоків у Радянському Союзі як додатковий бар'єр, взятий з практики експлуатації хімічних підприємств, що відокремлює атомну станцію від житлових забудов [2, с. 459]. Основоположний Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», який встановив пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, чітко визначив, що у місцях розташування ядерної установки чи об'єкта, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, встановлюються санітарно-захисна зона і зона спостереження.

Визначення поняття СЗЗ АЕС, вимоги щодо їхнього встановлення навколо АЕС регулюється низкою законодавчих актів: Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», Законом України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», Основними санітарними правилами забезпечення радіаційної безпеки України,

затвердженими наказом МОЗ України від 02.02.2005 р. № 54, Загальними положеннями безпеки атомних станцій, затвердженими наказом Держатомрегулювання України від 19.11.2007 р. № 162. Аналіз вищезазначених нормативних актів показує плюралізм визначень СЗЗ АЕС та, водночас, аналогічність підходів її розуміння, а також дає підстави зробити висновок, що СЗЗ АЕС – це територія навколо АЕС, в межах якої заборонено проживання населення і ведення виробничої, господарської діяльності, що не має відношення до радіаційно-ядерного об'єкта з метою забезпечення захисту населення та навколишнього середовища.

На думку Ю. В. Бончука, санітарно-захисна зона АЕС у законодавстві України трактується і використовується як територія: де рівень опромінення людей може перевищити квоту ліміту дози для населення (принаймні для умов нормальної експлуатації) і де проживання населення забороняється; яка є елементом забезпечення аварійної готовності і реагування, що гарантує неперевикнення критеріїв введення невідкладних контрзаходів при проєктних аваріях на своїй межі та за її межами, тобто є певним аналогом аварійних зон, як їх визначають документи МАГАТЕ [3, с. 103].

Правове регулювання СЗЗ АЕС будучи позитивним явищем, все ж таки має свої недоліки.

По-перше, основні законодавчі акти у цій сфері потребують подальшого розвитку, а деякі їхні правові норми вимагають внесення доповнень чи змін. Необхідність гармонізації діючого законодавства, шляхом усунення невідповідностей між окремими положеннями чинних законів, прогалин, дасть можливість більш ефективно врегульовувати правовідносини, що виникають у цій галузі права та недопустити двоякого трактування і неправильного практичного застосування. Наприклад, станом на сьогодні з питань використання земель у межах СЗЗ існують розбіжності в частині погодження такого використання між ст. 45 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» і ст. 34 Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів».

Законом України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», а саме в ст. 34 закріплю-

ється, що можливість використання земель і водойм, розташованих у санітарно-захисних зонах атомних електростанцій, з народногосподарською метою визначається тільки за погодженням з адміністрацією електростанції і центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, за умови обов'язкового радіологічного контролю продукції, що виробляється. Дана норма суперечить положенням статті 45 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», де визначено, що використання для народногосподарських цілей земель і водоймищ, розташованих у санітарно-захисній зоні, можливе лише з дозволу органів державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки за погодженням з експлуатуючою організацією за умови обов'язкового проведення радіологічного контролю продукції, яка виробляється. Державна інспекція ядерного регулювання України наказом від 16. 01. 2012 № 8 затвердила Порядок видачі дозволів на використання земель і водойм, розташованих у санітарно-захисній зоні ядерної установки, об'єкта призначеного для поводження з радіоактивними відходами, уранового об'єкта, що конкретизує положення останнього Закону.

По-друге, варто наголосити, що прийняті Україною на шляху до вступу в ЄС зобов'язання щодо гармонізації існуючої в державі нормативної бази із міжнародними стандартами вимагають перегляду діючого законодавства, внесення змін до існуючих законодавчих актів і приведення їх у відповідність із вимогами МАГАТЕ і європейськими Директивами. В інших країнах з радіаційно-ядерними об'єктами є подібні утворення, проте навряд чи можна вважати їх точними аналогами СЗЗ [3, с. 92]. У країнах Європи та США для кожної АЕС на стадії проектування встановлюються так звані Emergency planning zones – зони аварійного планування, тобто території, для яких передбачаються заходи щодо запобігання впливу на населення радіоактивних викидів у процесі аварії. У рекомендаціях МАГАТЕ ці зони визначені таким чином: «зона попереджувальних заходів» (precautionary action zone) і «зона планування термінових захисних заходів» (urgent protective action planning zone) [4, с. 26-27]. СЗЗ АЕС будучи додатковим захисним бар'єром і бар'єром безпеки притаманні властивості, за

якими вони виконують функції так званих «аварійних зон». Науковці вірно зазначають, що таке багатоцільове навантаження на СЗЗ призводить до деяких проблем одночасного повноцінного виконання нею усіх покладених на неї функцій. Для вирішення цих проблем слід виокремити «протиаварійні» аспекти і винести їх з вимог до СЗЗ, наділивши ними інші («аварійні») зони, як це передбачається документами МАГАТЕ [3, с. 103].

Отже, правове регулювання СЗЗ АЕС упродовж останніх років зазнало значних змін. Раніше в правовому регулюванні переважали підзаконні акти – урядові та відомчі, сьогодні ж закріплена пріоритетність правового регулювання на рівні законів. В Україні прийнято і доведено практикою дієвість приписів базових законів. Проста відміна застарілих документів без випуску нових та внесення змін до діючих, без урахування міжнародних вимог та стандартів призведе не тільки до появи певних нормативних прогалин, а й до неефективності функціонування самих СЗЗ навколо АЕС.

1. Азаров С. І., Сидоренко В. Л., Задунай О. С. Аналіз факторів техногенного впливу АЕС на довкілля. *Екологічні науки*. 2018. №1 (20), Том 1. С. 57-65 .
2. Абагян А.А., Иванов Е. А., Сорокин Н. М., Новиков А.В., Ильин Л. А., Кочетков О. А. *Переход к новому размеру санитарно-защитной зоны АЭС. Атомная энергия*. Москва, 2006. Т. 100. Вып. 6. С. 458-465.
3. Бончук Ю. В. Санітарно-захисні зони АЕС та радіаційно-гігієнічні вимоги до їх призначення. *Проблеми радіаційної медицини та радіобіології*. 2016. Вып. 21. С. 91-105.
4. Грибан К. В., Богорад В. И., Носовский А. В., Слепченко А. Ю. *Состояние проблемы зонирования территории вокруг АЭС. Ядерная та радіаційна безпека*. 2015. 1(65). С. 26-29.

ЗМІСТ

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРотьБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ3

<i>Бадак М.С.</i> Захист прав працівників освіти в умовах дії правового режиму воєнного стану.....	3
<i>Варивода І.М.</i> Запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування як етап інформатизації кримінального провадження.....	6
<i>Вовк А.А.</i> Кримінально-правова та кримінологічна характеристика торгівлі дітьми як злочину, що пов'язаний з вчиненням домашнього насильства.....	10
<i>Голубови В.В.</i> Кримінологія: новітні міждисциплінарні дослідження у кримінологічній науці	14
<i>Завгородня Ю.В.</i> Політико-правові аспекти захисту прав людини під час конфліктної взаємодії в кіберпросторі.....	18
<i>Карабін Є.М.</i> Органи кримінальної юстиції в доктринальній площині.....	20
<i>Кныш V.V.</i> Features of the legal consolidation of constitutional responsibility in Italy	22
<i>Крістева Е.А.</i> Кримінально-правові засоби отримання та збереження інформації, що містить нотаріальну таємницю.....	27
<i>Макарчук В.В.</i> Стіввідношення компетенції та повноважень правоохоронних органів як суб'єктів формування державної політики у сфері національної безпеки і оборони	30
<i>Малімон В.І.</i> Нормативно-правове забезпечення права на оплату праці в умовах воєнного стану	32
<i>Мергель М.Р.</i> Радянський період розвитку інституту покарання в Україні	36

<i>Нікітенко О.І.</i> Деякі адміністративно-правові аспекти безпеки в прикордонній сфері України	40
<i>Петечел О.Ю.</i> Кримінологічна характеристика жіночої злочинності: окремі аспекти особи злочинця.....	42
<i>Петровська І.І.</i> Верховенство права та законність у адміністративному праві	45
<i>Пулик В.М.</i> Кримінально-правовий аналіз об'єктивної сторони втручання в діяльність судових органів.....	48
<i>Савчук В.А.</i> Готування як вид незакінченої злочинної діяльності за законодавством деяких країн Європи	52
<i>Федорончук А.В.</i> Правове регулювання інституту референдуму в Україні	55
<i>Шпіляревич В.В.</i> Окремі аспекти кримінально-правової характеристики розбою, поєданого з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187 КК України)	61

ПРИВАТНЕ ПРАВО.....65

<i>Аргат Я.П.</i> Емісія цінних паперів.....	65
<i>Дубицька Н.Т.</i> Деякі колізійні аспекти приватно-правових відносин немайнової відповідальності у сфері охорони здоров'я	67
<i>Зеліско А.В.</i> Фермерське господарство, створене фізичною особою-підприємцем: цивільно-правові аспекти	70
<i>Ковалишин О.Р.</i> Дія-сіті та правові запозичення	73
<i>Максимів Л.В.</i> Загальна характеристика та тенденції розвитку правового регулювання нематеріальних активів за законодавством України	76
<i>Остап'як М.М.</i> Особливості спрощеного позовного провадження в цивільному судочинстві Німеччини та Австрії.....	82
<i>Петечел Н.М.</i> Історичні етапи становлення інституту медичного страхування	86

<i>Стасів А.П.</i> Роль засновницьких договорів в інноваційних юридичних особах	88
<i>Стефанишин Н.М.</i> Визначення сутності поняття «самоплагіат»	91

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА.....94**

<i>Данилюк Л.Р.</i> Право на екологічну інформацію в системі екологічних прав громадян і шляхи екологічного інформаційного забезпечення.....	94
<i>Кисилиця Н.Д.</i> Правова природа припинення права оренди землі	98
<i>Шукало І.В.</i> Особливості правового регулювання санітарно - захисних зон атомних електростанцій	102

Наукове видання

**Щорічна Всеукраїнська науково-практична
конференція молодих вчених**

**«Вдосконалення правового
регулювання прав та основних
свобод людини і громадянина»**

В авторській редакції
Комп'ютерна верстка Ігор КОЗИЧ

Підписано до друку 19.07.22. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 8,3. Наклад 120 пр.
Зам № 24/21-22.

Віддруковано
в навчально-науковому юридичному інституті
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника»
76018, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а